

Projekt OP VpK

Terciární vzdělávání
výzkum a vývoj
Vysokoškolské vzdělávání

Pavla Zajícová, Soňa Balušková
Eva Bajerová, Dagmar Drevňaková
Tomáš Ruckí

**Metodika výuky
německého jazyka
na 2. stupni základních škol
a středních školách
z pohledu pedagogické praxe –
náměty
pro začínajícího
učitele**

Tato studijní opora je spolufinancována
Evropským sociálním fondem
a státním rozpočtem České republiky

SYNERGIE

Registrační číslo projektu CZ.1.07./2.2.00/07.0355

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

METODIKA VÝUKY NĚMECKÉHO JAZYKA NA 2. STUPNI ZÁKLADNÍCH ŠKOL A STŘEDNÍCH ŠKOLÁCH Z POHLEDU PEDAGOGICKÉ PRAXE

NÁMĚTY PRO ZAČÍNÁJÍCÍHO UČITELE

**PAVLA ZAJÍCOVÁ
EVA BAJEROVÁ
SOŇA BALUŠKOVÁ
DAGMAR DREVŇAKOVÁ
TOMÁŠ RUCKI**

SYNERGIE reg.číslo: CZ.1.07/2.2.00/07.0355

OSTRAVA 2009

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Recenzenti: Jana Nálepová
Hashim Habiballa

Jazyková korektura: Lenka Bijoková

Název: Metodika výuky německého jazyka na 2. stupni základních škol
a středních školách z pohledu pedagogické praxe – náměty pro začínajícího
učitele

Autor: Pavla Zajícová , Eva Bajerová, Soňa Balušková, Dagmar Drevňaková,
Tomáš Rucki

Vydání: 1. vydání, 2010

Počet stran: 86 stran

Tisk: Ostravská univerzita v Ostravě

Studijní materiál pro distanční kurz: *Přípravný seminář k profesní praxi*

© Pavla Zajícová , Eva Bajerová, Soňa Balušková, Dagmar Drevňaková, Tomáš Rucki

© Ostravská univerzita v Ostravě

ISBN 978-80-7368-889-9

OBSAH

Úvod.....	6
1 Deutsch mit Spiel und Spaß.....	9
Shrnutí.....	20
2 Hry se slovníky, slovy a texty	21
2.1 Slovníky a jejich „netradiční“ použití.....	22
2.2 Cesta slovníkem k textu	22
2.3 „Kdo co dělá, kdy a jak?“.....	23
2.4 Figura aliterace	29
2.5 Složte si svou „vlastní“ složeninu	32
Shrnutí.....	40
3 Procvičování gramatiky pokaždé jinak.....	43
3.1 Vysvětlujeme gramatické učivo	44
3.2 Zásady ve výuce cizího jazyka.....	45
3.3 Procvičováním ke znalostem cizího jazyka	45
3.4 Procvičujeme předložky se 3. a 4. pádem	46
Shrnutí.....	49
4 Srozumitelnost textu a textová struktura.....	51
4.1 Obtížnost textu	53
4.2 Možnosti optimalizace textu	55
4.3 Textová struktura.....	56
Shrnutí.....	60
5 Slova jako kůže na hluboké vodě.....	63
5.1 Beobachtung.....	66
5.2 Selbstwahrnehmung	68
5.3 Kontaktaufnahme (L, S).....	75
5.4 Vorlesen	76
5.5 Präsentation (S)	82
Shrnutí.....	84

Vysvětlivky k používaným symbolům

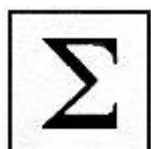
Průvodce studiem – vstup autora do textu, specifický způsob, kterým se studentem komunikuje, povzbuzuje jej, doplňuje text o další informace.

Příklad – objasnění nebo konkretizování problematiky na příkladu ze života, z praxe, ze společenské reality apod.

K zapamatování

Shrnutí – shrnutí předcházející látky, shrnutí kapitoly.

Literatura – použitá ve studijním materiálu, pro doplnění a rozšíření poznatků.

Kontrolní otázky a úkoly – prověřují, do jaké míry studující text a problematiku pochopil, zapamatoval si podstatné a důležité informace a zda je dokáže aplikovat při řešení problémů.

Úkoly k textu – je potřeba je splnit neprodleně, neboť pomáhají k dobrému zvládnutí následující látky.

Korespondenční úkoly – při jejich plnění postupuje studující podle pokynů s notnou dávkou vlastní iniciativy. Úkoly se průběžně evidují a hodnotí v průběhu celého kurzu.

Otázky k zamyšlení

Část pro zájemce – přináší látku a úkoly rozšiřující úroveň základního kurzu. Pasáže i úkoly jsou dobrovolné

Úvod

Milé kolegyně, milí kolegové,

následující studijní text je určen Vám, začínajícím učitelům němčiny. Náš autorský tým učitelů němčiny na základní, střední i vysoké škole a didaktiků němčiny Vám v něm nabízí prohloubený pohled na pět vybraných didaktických témat, jimiž jsou:

- jazyková a komunikační hra;
- tvořivá práce se slovem, slovníkem a textem;
- pestré procvičování gramatiky;
- optimalizace porozumění textu;
- integrace neverbální roviny výrazu do učení se jazyku.

V našich příspěvcích jsme vycházeli z aktuálních poznatků pedagogiky a psychologie učení, dle nichž by optimální učení žáka mělo být mnohostranné a pestré, mělo by integrovat co nejvíce potenciálních modalit učení – kromě práce s pravidlem a kromě automatizace mimo jiné také autentické řečové jednání, zkušenost, co nejširší subjektivní a intersubjektivní souvislosti, objevování, imaginaci, smyslové vnímání, neverbální rovinu komunikace, strategické učení a neustálou reflexi.

Jsme si vědomi napětí mezi výzkumnými a teoretickými poznatky pedagogiky a psychologie učení na straně jedné a mnohdy nepříznivým mikrodidaktickým rámcem na straně druhé. Jsme si vědomi toho, že ve školní struktuře Vašeho prvního působiště se potřebujete prosadit jako silná tvůrčí osobnost a že to bude možná těžké – někdy je dokonce těžké prolomit frontální uspořádání třídy a přemístit na chvíli židle do kruhu. A Vy zároveň potřebujete směřovat se svými žáky k normativním cílům, naučit se hospodařit s časem, udržet pozornost žáků. To vše není jednoduché. Dobrá učebnice je nesmírně důležitá, přesto Vám pomůže jen málo, nadřazeným jste Vy. Mnohem důležitější je to, co víte a umíte, co umíte s učebnicí udělat, jak umíte rozdat karty pro práci, hru, hodnocení, jak umíte vybudovat vyučovací hodinu, využít a modifikovat učebnicová zadání, jak umíte pracovat s jednotlivými žáky i s týmem, jak umíte dodat žákům odvalu a dát jim naději na úspěch, jak je umíte získat pro dobrou spolupráci.

Náš text Vám přináší podněty pro obohacení Vaší práce. Nejde přitom ani tak o naše konkrétní náměty, ale spíš o směry uvažování, o hledání odpovědi na otázku, jak vytvořit prostor pro žákovskou autonomii, pro dialog a spolupráci, jak vytvořit optimální napětí mezi výkonem a radostí z práce. Toto napětí nelze smysluplně vytvořit jinak, než propojením

paradigmatického světa učební látky, učebnice a normativních nároků na straně jedné a narativního světa žáka – jeho osobního světa, jeho zkušeností, vzpomínek, jeho otázek a problémů, jeho imaginace, jeho emocí, cílů, přání na straně druhé.

Pročtení tohoto textu Vám nezabere mnoho času – na každou kapitolu budete potřebovat hodinu až dvě. Rozvíjet předložené náměty pak můžete po celý svůj profesní život.

Snázili jsme se Vám nabídnout postupy, z nichž budou mít Vaši žáci radost a užitek. Věříme v to, že po pročtení textu a zejména po vyzkoušení našich námětů získáte první inspirace pro trvalé obohacování učebnicové předlohy a pro nápaditou a efektivní výstavbu Vašeho vyučování.

Jménem autorského týmu Vám přeji odvalu k prosazení vlastních profesních představ, podnětnou spolupráci s žáky a radost z jejich úspěchu.

V Ostravě 15. 9. 2009

Pavla Zajícová

1 Deutsch mit Spiel und Spaß

(Dagmar Drevňaková)

Svou prací bych chtěla poskytnout informaci o vybraných a ověřených krátkých hrách, které pomáhají při gramatickém učení a při komunikaci v němčině, dále poskytnout učitelům inspiraci, jak vybranými hrami nenásilnou formou seznamovat žáky s němčinou. Pomocí vyzkoušených říkanek a her probouzet u žáků aktivní osvojování jazyka. Přirozené aktivity, imitační schopnosti a vnímání všemi smysly by mělo pomoci k osvojování dílčích znalostí jazyka a také povzbudit a naladit žáky k učení se němčině.

Učitel jako „režisér“ by měl hrou u žáků:

- pěstovat tvořivost,
- navodit samostatné myšlení, cvičit paměť, pozornost, výslovnost, pomoci pochopit písemný text a ústní projev, dávat pokyny, naučit je vyjádřit svůj názor a zapojit se do komunikace,
- pomocí jednoduchých a nenáročných činností navodit skutečné komunikační situace,
- navodit ve třídě pohodu.

Učební pomůcky – co budu ke hraní potřebovat?

- **názorné karty – Bildkarten** – obrázky nebo ilustrace k objasnění slova nebo věty, různé školní potřeby, např. ke hrám – Kimspiel, Galgenspiel, Schnipp – Schnapp, Bingo, kvarteta, Riskuj a vyhrej, pexeso, domino;
- **slovní karty – Wortkarten** – štítky s psanou podobou slovíček nebo vět (nakladatelství Media Dida);
- **číselné karty (Karty z 1. třídy nebo vyrobené)**
- **loutky** – např. pro hraní pohádek a bajek, vyjádření svého názoru, představování;
- staré dětské mikrofony, staré telefony, krabice k výrobě TV obrazovky, staré fotoaparáty, staré peníze ze hry Dostihy nebo „jako mince“ ze hry Ruleta – k odměňování žáků nebo jako peníze k nákupům, plastické tašky, ovoce z umělé hmoty a imitace potravin, staré dětské pokladny, prádlovou šňůru a

kolíčky na prádlo atd. Všechno možné podle toho, co zrovna potřebujete k danému tématu; co se může hodit je na fantazii učitele a žáků – staré časopisy a katalogy, barevné nálepky, víčka od PET lahví, „kouzelná“ hůlka, slovníky.

- **Orfovy nástroje** – pro rytimizaci, rapování;
- pohádkové knížky – např. Bratří Grimmů, knihy bajek aj.

Po prostudování této kapitoly byste měli být schopni:

- rozšířit svůj didaktický repertoár hravých postupů ve vyučování němčiny.

Klíčová slova kapitoly: hra, pomůcky, pravidla, pozitivní atmosféra, radost z učení.

Průvodce studiem

Na zvládnutí této kapitoly budete potřebovat asi 2 hodiny, tak se pohodlně usadte a nenechte se nikým a ničím rušit.

Grammatikspiele

Činnostmi procvičujeme znalost slovní zásoby, správnou výslovnost, slovesa, skloňování podstatných jmen s určitým členem ve 3. a 4. pádě, tvoření vět formou pokynů, sebekontrolu, jednoduchou komunikaci, správný slovosled ve větách aj.

1 / Podle tematické slovní zásoby, kterou právě procvičujeme si vytvořit

kartičky se slabikami

- skládáme slova, rozdělujeme slova na podstatná jména nebo slovesa (žáci jsou rozděleni na skupiny, pracujeme na rychlost, pracovní místa si vyměňujeme po splnění úkolů, žáci opakují všechna slova, která si zapamatovali, vyhrává ta skupina, která si zapamatovala nejvíc složených slov);
- slovesa přidělujeme ke správným osobám.

2/ Slovní karty rozdělit

Podstatná jména na kartách řadíme do sloupců podle členů nebo tematicky

- utváříme sloupce **der, die, das** podle toho, co označují – zvířata ke zvířatům, zeleninu k zelenině apod. Aktivitu provádíme ve skupinách nebo ve dvojicích. Cvičíme sebekontrolu, sebehodnocení, rychlost.

3/ Podobně procvičujeme pády – pod kartu „dem“ – 3. p. – řadím slova rodu středního a mužského, pod kartu „den“ – 4.pád – řadím slova rodu mužského a tak podobně.

- **Obměna: K podstatným jménům přidám sloveso v rozkazovacím způsobu a tvořím krátké věty, pokyny, které předvádí – na tabuli mám napsaný seznam známých sloves, které se pojí se 3. a 4. pádem, a tak si mohou žáci sami pohotově vybrat sloveso a dát je do tvaru rozkazovacího způsobu:** př. Gib mir den Kuli/ Nimm den Kuli / Kauf den Bleistift. Schreib dem Vater, der Mutti, dem Opa, dem Freund atd. Žáci jsou rozděleni na skupiny nebo mohou pracovat ve dvojicích. (Hodnotíme gramatickou správnost pokynů, rychlost a pohotovost tvoření pokynů, správné předvedení.)

4/ Slovní karty přiřazujeme k obrázkům

- obrázky s kartami seřazujeme podle členů der, die, das, tj. utvoříme 3 skupiny – slova a obrázky s der, slova a obrázky s die a slova obrázky s das. Stejně jsou rozděleni i žáci – jedna skupina hledá obrázky a slova s der, druhá slova a obrázky s die a třetí skupina s das. (Hra je na rychlost a správnost přiřazení správného členu, čteme a vyslovujeme slovo se členem.)

- **Hra Schnipp-Schnapp** – žáci tuto hru hrají ve dvojicích. Žák A má soubor slovních karet – Wortkarten a hledá Bildkarten, žák B má soubor názorných karet Bildkarten a hledá Wortkarten. Schnapp vykřikne ten, kdo najde dvojici. Je to obdoba našeho pexesa.

- Karty se slovy a obrázkové karty vydalo nakladatelství www.mediadida.cz. – Media – Karten (Je možné si je objednat v JN i JA)

5/ Gramatická „Burza“ (touto hrou posilujeme spolupráci v týmu a žáci si kontrolují své gramatické dovednosti). Hra pro starší žáky.

Jak na to? Několik vět nebo slov učitel napíše gramaticky správně a několik i s chybou. Věty nebo slova si napíše na proužky papíru.

- Žáci utvoří skupiny po 3 žácích. Žákům rozdáme peníze, „bankovky“ různé hodnoty (využít hry Dostihy, kde jsou papírové peníze natištěny), peníze si

žáci dají na lavici před sebe. Každé skupině dáme do hry různé hodnoty bankovek, a to tolik, kolik je připravených vět/slov.

- Učitel dá pokyn žákům: „Bitte, wieviel Geld möchtest du einsetzen?“ Žáci dají na lavici bankovku, kterou dají do hry. O tolik peněz budou hrát. Buď získají peníze zpátky, nebo tu bankovku, když odpoví špatně, musí dát učiteli.

- Učitel ukáže celé třídě proužek papíru, kde má napsanou větu/slovo. Učitel se pak zeptá: „Ist dieser Satz (dieses Wort) richtig geschrieben oder nicht?“ Učitel obchází žáky, a ti mu do ucha šeptají: „Ja“ nebo „Nein“. Učitel jim bankovku podle odpovědi nechá, nebo si ji při nesprávné odpovědi vezme. Tak přejde všechny věty či slova.

- Na závěr se přečtou všechny věty a slova správně. Sečtou se vyhrané peníze a vyhlásí se vítězové. Je to hra pro starší děti, velmi oblíbená.

Hra vyžaduje dobrou přípravu, ale pak se dá použít opakovaně.

Die Wortspiele

1 / Zaubere die Wörter ! – + (slovní přestřelka)

Touto činností žáci získávají cvik při práci se slovníkem, opakují si abecedu, učí se pracovat ve skupinách, cvičí si postřeh, paměť, pohotovost při komunikaci, fonetiku a výslovnost, cit pro rytmickou hru se slovy, učí se sebehodnotit.

Postupujeme v několika krocích:

Nejdříve žáky seznámíme s dvojicemi slov, se kterými budeme pracovat:

Bach – Buch, Berg – Burg, Haft – Heft, Schlamm – schlimm, Hammel – Himmel, Geld – Gold, Nabel – Nebel, Rahm – Ruhm, Namen – Nomen, Milch – Molch, Sippe – Suppe, Angel – Engel, Zange – Zunge, Tante – Tinte, Frosch – frisch, Pappe – Puppe, Schale – Schule, Harz – Herz, Halm – Helm, Dackel – Deckel, Kern – Korn, Kehle – Kohle atd.

a/ Suche die unbekanntenen Wörter (práce ve skupinách/dvojicích) – slova hledáme ve slovnících

b/ Schreib den Vokal in das 2. Wort – a-e-i-o-u und übersetze beide Wörter.

Na proužek papíru napíše dvojice slov takto: Bach – B-ch, Berg – B-rg... atd., soutěžíme ve skupinách na čas, např. 5 minut na správné doplnění samohlásek a překlad dvojic slov.

c/ „Wort - Schießbude“ „střelnice + -“ ...Die schnellste Antwort.

Soutěž dvou skupin – jeden žák z 1. skupiny řekne: „Burg“ a ve 2. skupině někdo hned rychle musí říct: „Berg“, učitelova odpověď = „Ja, richtig – nein, falsch.“ atd., až se vyčerpají všechna spojení.

d/ Wir sind „Rap-meister“ (hrou cvičíme rytmizaci slov, fonetiku)

Všechny dvojice slov mohou žáci zarepovat, buď jedinec nebo ve dvojicích – jeden „rapově“ řekne **Frosch – frisch** a ten druhý mu odpoví **Schale – Schule/ Schlamm – schlimm, Angel – Engel...** druhý **Hammel – Himmel, čili slova jsou si nějak podobná, buď koncovkou, nebo začátečním písmenem.**

Vybereme 4 dvojice a hodnotí se nejlépe provedené rapové cvičení známkou 1–6, hodnotí porota ze tří žáků. **Je to legrace. Doporučuji na třídní školní večírek.**

Doporučuji: Jestliže máte ve třídě dobré rapery, velmi dobře se rapuje stupňování přídavných jmen, popis osob nebo domácích mazlíčků, vyjádření vlastního názoru.

2/ Riskiere und gewinne!

Komunikační cvičení, cvičení na číslovky řadové a sčítání čísel, upevňování a opakování slovní zásoby

- Připravíme si 16 karet se slovy podle obtížnosti za 1000 až 4000 bodů.

- Vytvoříme si 4× kartu s číslicí 1000, 4× kartu s číslicí 2000, 4× kartu s číslicí 3000, 4× kartu s číslicí 4000. Uděláme na magnetickou tabuli čtverec 4×4, a to:

1. řádek čtyři karty s číslicí 1000, pod každou slovní kartu, významově lehká slova;
 2. řádek čtyři karty s číslicí 2000, pod každou kartu významově těžší slovo na kartě;
 3. řádek čtyři karty s číslicí 3000, pod každou kartu ještě těžší slova;
 4. řádek čtyři karty s číslicí 4000, významově nejtěžší slova;
- žáci se rozdělí na dvě družstva.

Žák říká 1. družstvu: Ich möchte die Karte, zum Beispiel: die erste Zeile, die zweite Spalte/Kolumne für 1000. Učitel odkryje kartu a říká: Lies das Wort und übersetze es.

Pokud žák správně přečte a přeloží, družstvo získá 1000 bodů – učitel řekne: „Ihr gewinnt 1000 Punkte. Gratuliere.“ Žák: „Danke.“ A je na řadě 2. družstvo, kdyby neuhodlo, dáme šanci soupeřům atd.

Na závěr spočítáme získané body, samozřejmě německy. Učitel se ptá: „Wieviel Punkte habt ihr gewonnen?“ a žáci odpovídají podle toho, kolik mají získaných bodů: „Wir haben 20 000 Punkte gewonnen.“

Roli učitele mohou příště hrát žáci. Dbáme na to, aby se při hře tázalo a odpovídalo německy, jinak body děti nezískají.

Pro starší žáky se mi osvědčilo v konverzačních tematických shrnujících cvičeních:

3/ Bilde ein Gedicht, ein Elfchen!

Schreibt ein Elfchen ! /Was ist das?

Ein Elfchen muss:

- 5 Zeilen haben.
- aus 11 Wörtern bestehen.
- Das erste Wort gibt immer den Inhalt an.
- Das letzte Wort ist wichtig, es ist die Zusammenfassung und der Höhepunkt das Ganze Gedicht.

Zum Beispiel:

1. Zeile = ein Wort Sommer,
2. Zeile = zwei Wörter Ferien haben,
3. Zeile = drei Wörter Man kann zelten,
4. Zeile = vier Wörter Man kann viel reisen,
5. Zeile = ein Wort Abendteuer.

Žáci se učí zobecňovat (dle Die vier Jahreszeiten - M. Kouřimská a spol.).

4/ Gemischte Buchstaben. Setze das Wort aus den Buchstaben zusammen.

- Na víčka od PET lahví si napíšeme písmena, ze kterých skládáme slova. Slova si napíše sami žáci, a pak mohou soutěžit na rychlost, komu se podaří slovo či určitý počet slov sestavit co nejrychleji. Rada: na víčka pište nesmazatelnými fixy, dejte je do silonového sáčku po pěti krátkých slovech – např. 5 barev, 5 školních potřeb, 5 zvířat atd., a pak vše vložte do krabice. Kdykoliv tak máte připravenou činnost do výuky.

Obměna: Hledej písmena z PET víček a slova z nich složená. Slova jsou složena z víček ze stejné barvy. Učitel je rozhodí po třídě, např. zelená víčka jsou slovo Birne, modrá víčka – Radiergummi atd.

5/ Písmena, slabiky hledají své kamarády – napíšeme přeházeně na tabuli.

Žáci rychle dopisují slova začínající na tato písmena nebo slabiky.

Cvičíme psaní slovní zásoby, sebekontrolu, sebehodnocení.

6/ „Mind map“ – Myšlenková mapa

- cvičíme paměť, postřeh, upevňujeme slovní zásobu

- nadřazené slovo např. Familie, Obst, Gemüse, Körperteile atd. napíšeme do kruhu a k nim paprskovitě dopisujeme slovní zásobu patřící k určitému tematickému okruhu.

Můžeme pracovat ve dvou až čtyřech skupinách, záleží na pokročilosti žáků.

7/ Tichá pošta/Flüsterdiktat – ich flüstere in das Ohr ein Wort oder einen kurzen Satz.

Cvičí se správná výslovnost a pozornost.

- Žáci sedí v řadě vedle sebe a první šeptá druhému slovo nebo krátkou větu, a tak zase dál, až poslední řekne, co slyšel. Ve druhém kole si poslední sedne zase na první místo a ostatní se posunou. Vše se opakuje, až se všichni vystřídají.

Jednoduché a rychlé hry:

1/ Kimspiel – Was fehlt? Rate mal! Cvičíme paměť, procvičujeme slovní zásobu, postřeh.

Na stůl (do starého kufru nebo krabice) si připravím předměty, obrázky, kusy oblečení a tak podobně. Všechny předměty nejdříve společně jmenujeme. Pak přikryji všechno pod šátek. Vezmu kouzelnou hůlku. Abrakadabra. Děti se otočí – Augen zu!, a já nebo žák vybere jednu věc a dá bokem. Augen auf! Děti hádají, co chybí.

2/ Stell dir deine Familie zusammen. Cvičíme komunikaci.

- Ve třídě utvoříme např. tři rodiny a navzájem se představujeme.

- Děti utvoří vymyšlené rodinné album ze známých osobností na list papíru a budou je představovat jako svoji rodinu.

3/ Pomocí loutek cvičíme komunikaci. Žáci představují sebe, kamaráda nebo oblíbeného domácího mazlíčka.

4/ „Hans sagt“: např: „Zeigt dein Heft!, Öffnet das Buch!, Steh auf!“ atd...

Procvičujeme příkazy, pohybová hra. **Obměna: Části těla, nábytek ve třídě, školní předměty atd.:** Berühre deine Augen, deine Hand, deinen Bauch, deine Nas.

5/ **Das Galgenspiel** (Wir bauen einen Galgen und malen einen Erhängten)

Hrou cvičíme správné psaní slov. Hláskování – Wir buchstabieren.

Žáci se rozdělí na dvě skupiny – Machen wir zwei Gruppen. Wählt ein Wort, schreib es an die Tafel. Žáci si vyberou slovo, co možná nejdelší, na tabuli jeden vybraný žák napíše toto slovo bez členu tak, že místo písmen píše pouze pomlčky (der Gedankenstrich, - e). Místo jedné pomlčky může napsat už nějaké písmeno (am Anfang oder am Ende des Wortes), které do slova patří. Např. místo slova Schrank napíše 6 pomlček: - - - - - nebo S - - - - - k. Žáci hádají písmena. Učitel říká: Rate mal die Buchstaben. Wer antwortet falsch, wir beginnen den Galgen zu bauen. Za každé špatné písmeno namalujeme část šibenice a pak i postupně oběšence. Vyhrává ta skupina, která je se stavbou šibenice nejpomalejší, a slovo už má všechna písmena. Děti nesmějí vykřiknout slovo, i když už je zřejmé, co to bude. Cvičíme „buchstabírování“ slov.

6/ Zakroužkuj číslo – čísla se napíše na tabuli do dvou polí, žáci utvoří 2 skupiny a postupně zakroužkují podle diktátů učitele čísla z tabule. Vyhrává ten, kdo se nesplete. Hru diktujeme rychle.

Obměna: napiš, nadiktuj své telefonní číslo, částku, kterou jsi utratil v obchodě, na dovolené.

7/ **Bingo – různé varianty – slova z věcí v domácnosti, z ovoce, zeleniny, čísla, oblečení atd.** Soutěž **Bingoweltmeister des Tages!**

Hrou cvičíme postřeh a znalost slovní zásoby. Jak na to?

Hraje celá třída. Dohodneme si téma, vybereme 16 slov, číslic. Načtneme si tabulku – čtverec o 4×4 polích. Do šestnácti polí si žáci libovolně napíše 16 vybraných slov – buď slova česká, nebo německá. Učitel pak říká slova – když jsou napsaná slova česky – učitel říká slova německy, a když německy, tak říká slova česky. Žáci si je zaškrťávají. Kdo má jako první vyškrtaná 4 slova ve vodorovném řádku nebo svislém sloupečku, vykřikne: „Ich habe Bingo!“

Bingo karty se dají koupit v jazyce anglickém a německém. Doporučuji.

8/ Journalist – vezmi si starý mikrofon a předved' rozhovor o volném čase pro dětský časopis (vyžaduje přípravu).

9/ Moderátor v televizi. Uved' pořad v televizi – romantický film, seriál atd. (vyžaduje přípravu). Rozhovor s významnou osobou, např: Madonna a Brad Pitt, Lucie Bílá a Karel Gott.

10/ Modeschau. Popiš oblečení osoby. (Vyžaduje přípravu). Pro pokročilejší žáky.

11/ Testy chutí a vůní – Was riecht gut/nicht gut? Was schmeckt mir gut/nicht?

Celá hra slouží k vyjádření svého názoru, své preference.

Např: Riecht das gut? Wonach riecht das? Nummer eins ist... Nummer zwei riecht nach Bananen.

Wonach schmeckt das? Wie schmeckt das? Das ist... das schmeckt nach Schokolade.

Mein Lieblingsgeruch ist... Bananen rieche ich gern, esse ich gern, mag ich...

Obměna: oblečení, např.:

Du siehst Toll aus! (Sprechchor – Můžeme rytmizovat – jednu větu řekne žák, druhou sbor žáků.)

Ich mag **deine** Jacke. **Sie** steht dir gut.Ó, wie sie dir steht!

Ich mag **deinen** Hut. **Er** steht dir gut!Ó, wie sie dir steht!

Ich mag **dein** Hemd! **Es** steht dir gut!Ó, es ist wunderbar!

Toll siehst du aus! – Du auch! Obměna: použít slova prima, hübsch, super, das ist eine Spitze!, wunderbar, fabelhaft.....

12/ Tauschen wir die Plätze!

Pomocí hry prověřujeme porozumění slovníčkům, pohybová hra. Jak na to?

Vybereme si tematický okruh slovíček. Např: chceme vytvářet nějaký recept. Žáci si sednou do kruhu, a ten, kdo řídí hru, každému hráči řekne např. „du bist Birne, du bist Apfel“ atd., podle toho, z čeho se daný recept skládá. Pak vyzveme žáky, aby si vyměnili místa. Např: „Birne und Pflaume tauschen die Plätze!“ Židli je nejdříve stejně, aby se žáci naučili princip hry. Pak ale budeme ubírat jednu židli, což vede k tomu, že děti mezi sebou závodí.

Obměna: slovní zásoba: nábytek a oblečení, rodina, barvy aj.

13/ Zvířecí zvuky (hra pro menší děti)

Cvičíme komunikaci.

Žáky rozdělíme na skupiny zvířat (maximálně tři!!! – kvůli hluku ve třídě). Skupiny vydávají zvuk zvířete, který jsme si určili. Žáci si hledají

sluchem svou rodinu. Jakmile se seskupí, skupiny postupně říkají např. „Wir sind die Katzen. Wir machen mniau.“

Obměna: pro pokročilejší: rozdám žákům/skupinám lístečky s větami a obrázky, např. žák s obrázkem auta hledá větu/žáka s větou „Ich fahre ein Auto.“; obrázek lyžaře hledá větu „Ich fahre Schi.“ atd.; když se setkají, říkají: „Ich habe ein Auto. Ich fahre mein Auto...“ atd. Učitel si utvoří příklady podle látky, kterou právě probírá.

14/ Hra – Peter und Paul – Hra na otázku a odpověď (obdoba hry Schnipp a Schnapp)

Cvičíme praktickou komunikaci. Hrajeme ve dvojicích. Hru je třeba připravit.

Např.: Peter – Paul

Mir ist kalt/warm! Nimm doch einen Mantel/Schorts!

Die Sonne scheint! Nimm doch eine Sonnenbrille.

Es ist windig! Nimm doch eine Jacke!

Es regnet! Nimm meinen Regenschirm!...atd.

Při tvoření vět dbáme na to, aby to byly jednoduché situace z praktického života!

15/ Male das Gesicht!

Cvičíme odhad, komunikaci, rytimizaci.

Žák kreslí na tabuli obličej a říká: **Punkt** (maluje oči), **Komma** (namaluje nos), **Strich** (namaluje ústa), **fertig jetzt ist mein Gesicht** (namaluje ovál obličej). **Und meinen Kopf!** (může přidat vlasy a uši) – **ale pozor, se zavázanýma očima!!**

16/ Warm, warm, wärmer, es brennt! – Kalt, kalt, kälter, es friert!

Hra dvou skupin nebo jednotlivců a současně celé třídy. Učíme žáky naslouchat, sebekontrolu, procvičujeme jednoduše gramatiku.

Man versteckt eine Schulsache. Klasická hra, kdy žáci hledají ve třídě schované předměty. Žáci svého spolužáka navádějí ke schovanému předmětu, když říkají teplo, teplo, hoří, nebo jej odvádějí jiným směrem: zima, zima, mrzne. Můžeme přidat příslovce místa: nach links, rechts, unten, oben, neben, vorne, rozkazovací věty: geh links, rechts, zurück...

17/ Třída jako město nebo domácnost (hra pro pokročilejší, náročná na přípravu).

Komunikativní cvičení, praktický nácvik běžných situací, schopnost poskytnout informaci, orientovat se v bytě, ve městě a současně praktické gramatické cvičení předložek se 3. a 4. pádem. W- Fragen.

Hra se provádí jako procvičení naučené slovní zásoby k tématům – orientace ve městě, byt... – žáci by už měli ovládat slovní zásobu k plánu města nebo bytu, kuchyně či obývacímu.

Třída se mění ve město/byt. Jak na to?

Na lepící lístečky si napíše názvy budov ve městě, ulic a parků a rozmístí/přilepí je smysluplně na stěnu nebo školní nábytek po třídě. Žáci ve dvojicích se ptají a odpovídají, říkají např.: „Ich bin **in der Fensterstraße**. Wie komme ich **zur Post**?“ Druhý ze dvojice jde a říká a předvádí, jak jeho spolužák půjde. Pak se vymění. Wo gibt es hier ein Schnellimbiss? atd.

Je to perfektní nácvik situací v běžné praxi ve městě.

Obměna. Třída se stane pokojem s nábytkem – žáci rozmístí po třídě kartičky se slovy nábytku. Třída se stane restaurací – prostřeme si stůl, předvedeme stůl v restauraci, obsluhu atd.

Tážou se: „Wo liegt, steht, sitzt er, sie es? Wohin lege, stelle ich, setze ich mich? Was liegt auf dem Tisch? Wohin lege ich das Messer?...“

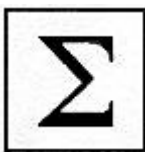
18/ Male eine Geschichte!

Cvičíme poslech a slovní zásobu k tématu. Učitel říká příběh, žáci ho malují.

Hry, které jsem popsala, jsou různě časově náročné, ale jedno mají společné – musí být připravené a dobře organizované. Kratší hry si dáme na závěr hodiny jako odpočinek, pohybové hry při únavě žáků v hodině nebo jako motivaci na úvod hodiny či jako odměnu za pěknou práci žáků v hodině. Hru je třeba vybrat podle gramatických jevů, které zrovna probíráme, podle obtížnosti, dovednosti, kterou má naučit, a podle pokročilosti žáků v jazykových dovednostech. Každá hra musí být vyhodnocena.

Hry mají naučit děti pracovat v týmu, sebekontroly a sebehodnocení, dodržovat pravidla (nikdy s dětmi nesmlouvat a nedávat na dětské rady), komunikovat, podporovat tvořivost a pomáhat si navzájem. Případné neúspěchy rozebrat s dětmi nebo jen pro sebe sama, aby se příště neopakovaly.

Shrnutí

- Hravé postupy by měly být samozřejmou součástí vyučování cizímu jazyku. S jejich pomocí lze probíranou látku nacvičovat, upevňovat i opakovat. Důležité je, aby si učitel vytvořil určitý repertoár a snažil se jej neustále obohacovat. Když se poprvé hra nepodaří, je třeba přemýšlet o příčinách a zkusit to znovu. Hru je třeba dobře promyslet a připravit, uvést co nejstručněji – nejlepší vysvětlení je založeno na akci. Po skončení hry je dobré hru krátce společně zhodnotit.

Kontrolní otázky a úkoly:

1. Kterou hru jste vyzkoušeli?
2. Jak se Vám hry osvědčily? Popište pozitivní efekty, pochybnosti i nejistoty, které možná máte.
3. Navrhněte prosím modifikace nebo zlepšení aspoň tří her.

K zapamatování:

Hru lze využít k nácvičení výslovnosti, slovní zásoby, gramatiky, čtení, poslechu, psaní i komunikace. Důležité je, abychom si uvědomili a sledovali učební cíl, hru dobře připravili a umožnili žákům ve vybraných fázích vyučování hravé učení.

Použitá literatura:

- Nápadů pro němčinu 333, Colett Samsonová
- Die 4 Jahreszeiten auf Deutsch, M. Kouřimská spol.
- Deutsch mit Spaß, Olga Dostálová, Svatava Holková
- Grammatikspiele, Ursula Lauster

2 Hry se slovníky, slovy a texty

(Tomáš Rucki)

V této kapitole se dozvíte:

- jak netradičně používat slovníky,
- jak je možné hrát si se slovy,
- jak mohou studenti používat existující texty k vytváření nových textů,
- jak mohou studenti vytvářet texty na základě obrazů,
- jak mohou studenti vytvářet vlastní texty a následně je užívat ve vyučování.

Po jejím prostudování byste měli být schopni:

- vysvětlit, co je to slovník, jaké typy slovníků rozlišujeme a jak slovníky používat ve výuce „jinak“,
- učinit pro své studenty ze slovníku ne jen pouhou „nutnou učební pomůcku“, ale „zajímavou knihu, ve které se dá číst“,
- vytvořit pro studenty a se studenty zajímavé úkoly, které ozvláštní výuku a využijí jejich tvůrčí potenciál ve výuce jazyka.

Klíčová slova kapitoly: slovník, typy slovníků, slovo, text, vytváření textu, hra, jazyková hra.

Průvodce studiem

Na zvládnutí této kapitoly budete potřebovat asi 2 hodiny, tak se pohodlně usadte a nenechte se nikým a ničím rušit.

2.1 Slovníky a jejich „netradiční“ použití

Slovník je jednou ze základních pomůcek pro výuku každého jazyka, ať již rodného nebo cizího.

Kromě běžných výkladových slovníků různého rozsahu a překladových slovníků můžeme využívat také jiných typů slovníků, např. synonymických, etymologických, retrográdních, pravopisných, obrazových aj.

Slovníky můžeme v hodinách různě obměňovat. Práci se slovníkem můžeme vždy využít k tomu, abychom si se studenty zopakovali, co o daném slovníku vědí, k čemu jej mohou využít, jaké další slovníky znají, jak v konkrétním slovníku hledat, jaké jsou jeho zvláštnosti atp.

Výkladový slovník němčiny, např. Duden nebo Wahrig¹ a kvalitní překladový slovník, např. Velký česko-německý a německo-český slovník Hugo Siebenscheina, by nikdy neměly chybět na žádné hodině němčiny.

2.2 Cesta slovníkem k textu

Použijeme libovolný výkladový nebo překladový slovník němčiny. První student dopředu vybere jedno plnovýznamové slovo, např. podstatné jméno nebo sloveso, se kterým se bude pojít druhé slovo vybrané následně ze slovníku. Postup výběru druhého slova může být například následující: jeden student vybere číslo strany, druhý řekne číslo sloupce na stránce, třetí pak řekne číslo hesla ve sloupci. Číslo zapisujeme na tabuli, až se dostaneme k heslovému slovu. To musí být opět plnovýznamové, není-li, pokračujeme ve sloupci nahoru nebo dolů, až se dostaneme k prvnímu nejbližšímu plnovýznamovému slovu.

Máme-li čas, vypíšeme celou heslovou stat' na tabuli, příp. použijeme vizualizér nebo jinou didaktickou techniku. Víme-li předem, že v hodině nemáme mnoho času, můžeme zvolit jinou variantu, kdy rozdělíme proces výběru a tvorby textu do dvou částí: v jedné hodině vybereme heslové slovo, připravíme si slide nebo fólii pro zpětný projektor s vyobrazením kompletní heslové stati a ve druhé hodině provedeme zadání dalšího slova a vlastní tvorbu textu.

¹ Viz seznam použité literatury.

Podmínky pro vytvoření textu můžeme definovat různě a při jednotlivých zadáních je různými způsoby obměňovat.

Můžeme obměňovat rozsah textu, např. počtem slov, počtem vět, počtem souvětí, můžeme studentům zadat, že text musí obsahovat alespoň jedno souvětí určitého typu, větu začínající vybraným slovem, že počet výskytů vybraného slova v textu musí dosáhnout určitého počtu atp. Variant „omezení“, tedy podmínek, které můžeme pro vytvoření textu stanovit, je nespočet.

Specifikovat můžeme také téma. Jako téma můžeme zvolit např. slovo vybrané ze slovníku (vybrané podobně jaké výše), příp. jej zvolíme sami (viz též níže). Dbejte však na to, aby stanovených podmínek nebylo příliš mnoho. Studenti by byli zahlceni dodržováním všech stanovených pravidel, což by pro vypracování úkolu jednak vyžadovalo příliš mnoho času, jednak by studenty příliš vyčerpalo a odvádělo neúměrně velké množství jejich pozornosti. Následně by pak ve druhé, podstatné, tvůrčí části byli již příliš unaveni.

2.3 „Kdo co dělá, kdy a jak?“

Hru mohou studenti hrát v první fázi v různě velkých skupinkách, ve druhé fázi pak ve skupinkách nebo jako jednotlivci. Hrajete-li hru ve skupinkách, snažte se skupinky obsadit studenty tak, aby byly jazykovými schopnostmi svých členů alespoň částečně vyrovnané. Budou-li studenti vytvářet i text ve skupinkách, neměly by tyto být příliš velké, aby spolupráce v rámci skupiny byla vyrovnaná.

Hru jistě znáte jako „*kdo co dělá, kdy a jak?*“ nebo pod jinými názvy. Podstatou této hry jsou odpovědi na shora uvedené otázky, aniž by studenti věděli, jak byla zodpovězena otázka předchozí. Vznikají tak komické kombinace slov, v ideálním případě tvořící gramaticky správnou větu.

Wer?	→	der Elefant
Macht...	→	kauft
Wann?	→	morgens
Wie?	→	schnell
Was?	→	rosa Sonnenbrille

Der Elefant kauft morgens schnell eine rosa Sonnenbrille.

Wer?	→	Peter
------	---	-------

Macht...	→	baut
Wann?	→	am Montag
Wie?	→	mit einer Schere
Was?	→	unsere neue Klasse

Peter baut am Montag mit einer Schere unsere neue Klasse.

Běžně známou hru můžeme nejrůznějšími způsoby modifikovat.

Zkuste se o jejích úpravách poradit se svými studenty. Jistě přijdou se spoustou vlastních nápadů.

Můžeme např. opustit původní otázky „*kdo, co s kým, jak a proč?*“ a stanovit jiné podmínky. Zachováme však princip utajení již zapsaných slov. Každý student napíše na list papíru jedno slovo, papírek přeloží tak, aby slovo nebylo vidět a pošle jej dalšímu. Ten opět doplní slovo, papír přeloží a pošle dál. Takto můžeme pokračovat, dokud se list nezaplní (není zcela složený). List následně rozložíme a přečteme všechna slova. Ověříme si, zdali jsou všechna napsaná správně, mají-li správný člen atd. Pokud někdo slovo nezná, slovo vysvětlíme, nejlépe opět s pomocí slovníku.

Hru můžeme obměňovat např. tak, že místo jednotlivých slov budeme zapisovat např. sousloví, nominální/verbonominální spojení, pouze složeniny nebo pouze adjektiva/substantiva/verba atp. (viz jednotlivé příklady 1–5). Není bezpodmínečně nutné, aby studenti použili naprosto všechny výrazy.

Výběr lexika můžeme omezit také například výběrem tématu, např. „aktuální situace ve třídě“, „počasí v červenci před dvěma lety“, „blížící se výročí založení místního spolku zahrádkářů“, „černý svetr s bambulkami, nalezený ve školním bazénu“ atp.²

Ve druhé části mají studenti za úkol vytvořit ze zapsaných slov „smysluplný text“. Na pořadí slov, resp. slovních spojení nebo větších částí, které byly definovány v zadání a získány v první části úkolu, nezáleží.

² Při výběru tématu dejte pozor, aby nebylo příliš fádní, předvídatelné. Budou-li například příští týden Vánoce a Vy studentům zadáte téma „Vánoce“, jistě si všimnete, jak mnozí protáhnou obličej a třídou se rozezní neurčitý zvuk nelibosti. Studenti bývají většinou na takováto témata zvyklí z nižších tříd/stupňů škol a výběr takového opakovaného tématu je předem odradí a sníží jejich ochotu přistupovat k práci tvořivým způsobem..

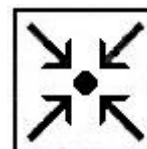
Při čtení předchozího odstavce jste se možná zarazili nad tím, proč je v první větě výraz „smysluplný text“ v uvozovkách. Je to proto, abyste studenty vhodnými prostředky inspirovali k tvorbě textů co nejvíce kreativním způsobem. Proč psát texty o Vánocích, které se každý rok opakují, proč psát o letních prázdninách, o kterých psali studenti slohové práce snad každý rok již od základní školy? Nebude pro studenty zajímavější ten *černý svetr s bambulkami, nalezený ve školním bazénu*? Motivujte studenty vhodným tématem ke skutečně kreativní práci.

Začněte s jednoduššími úkoly s menším množstvím podmínek. V dalších hodinách můžete postupně podmínky, které musí text splňovat, přidávat. Nejlepší bude, pokud se o úkolech poradíte se studenty. Jistě sami navrhnou vlastní prvky, které můžete při budování textu formou hry uplatnit.

Příklad 1

Libovolná substantiva.

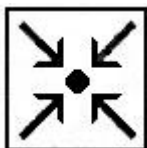
der Magen
die Suppe
die Schminke
der Montag
der Sand
die Blondine
der Bonbon
die Krankheit
das Affengesicht
das Leben
der Augenblick
der Fisch
der Handschuh

*Die neue **Blondine** in unsere Klasse, die immer **Bonbons** lutscht, hat superlange Haare. Ihr Haar ist so hell wie **Sand** an Badestrand in Brasilien. Vielleicht ist sie aus Rio gekommen. Ich habe schon ein paar Tagen **Magenschmerzen**. Vielleicht ist es die **Fischsuppe** – die habe ich am **Montag** in der Schulküche gegessen, Vielleicht einige **Krankheit**. Ja, es ist wohl eine Grippe. Oder? Kann ich verliebt sein? Aber Liebe ist auch **Krankheit**, nicht wahr? Heute bin ich schon ganz gesund. Clarissa, meine „super **Blondine**“, hat sich in Mathe mit **Schminke** stark gemalt, hat schwarze **Handschuhe** angezogen*

*und mindestens eine halbe Stunde hat auf mich **Affengesichter** gemacht. Wie blöd ich war! Das war die Liebe? Und das ist das Leben.*

Příklad 2

Substantiva začínající na jedno vybrané písmeno, např. *S*.

das Schaf
 das Schiff
 das Sofa
 der Schatz
 der Schmetterling
 der Schnee
 der Schrank
 der Staubsauger
 die Sahne
 die Sammlung
 die Schale
 die Sonne
 die Spinne
 die Spule

*Am Freitag habe ich mich auf eine große **Spinne** gesetzt. Pfuuuuu! Dann habe ich meine beliebte Kaffeeschale zerschlagen. Ich habe auch ein **Schiff** und einen **Schmetterling** aus meiner **Schatz-Sammlung** verloren. Auch die **Spule** fehlt. Schrecklich. Auch das Wetter ist schrecklich, fünf Minuten **Schnee**, fünf Minuten **Sonne**. Was ist los mit dem Wetter?*

*Jemand hat meinen neuen **Staubsauger** im **Schrank** versteckt. Soll das ein Versteckspiel sein, oder was? Und warum liegt auf den **Sofa** ein **Schaf**? Hat das **Schaf** den **Staubsauger** im **Schrank** versteckt? Ich nehme die kleine **Spule** mit Seide und repariere einen meiner **Schätze**, mein **Schiff** in der Flasche.*

Příklad 3

Libovolná plnovýznamová slova.

sauer
 die Pflaume
 pfeifen
 die Tasche
 das Guckloch
 das Gras
 rot
 der Tag

die Serenade
grün
das Haus
das Kaninchen
klein
die Tür
schön
die Glühbirne
die Bananenschale

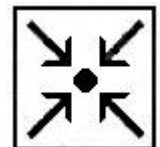
„Was für ein **schöner Tag** ist heute,“ meint Herbert und beginnt seine beliebte **Serenade** zu pfeifen. Sein **Haus** ist nicht zu **groß** und hat eine **rote Tür** mit einem **kleinem Guckloch**. In der **Tasche** trägt Herbert sein **kleines Kaninchen Franz**.

Franz liebt **grüne** Farbe und **sauerem** Geschmack, darum ist die **Tasche** grün und voll von **Gras** und Zitronen. „Was werden wir heute machen?“

Příklad 4

Plnovýznamová slova a slovní spojení.

kleine Kuh
blaue Stifte
schöne Blondine
Affengesichter machen
heiraten
meine Schwester tanzt
gelbe Zitronen
Flohmarkt
schmutzige Sonnenbrille tragen
neue Strumpfhosen
die Bienen tanzen

Meine Schwester Sabrina tanzt mit einer **kleinen Kuh** auf der Wiese. Sie beide sehen wie **schöne Blondinen** aus. Sie haben nämlich blonde Perücken. Sie **tanzen** wie die **Bienen** vor dem Bienenhaus. Die **kleine Kuh** und Sabrina **machen Affengesichter**, weil sie vier **gelbe Zitronen** gegessen haben. Meine Schwester **trägt** immer eine **schmutzige Sonnenbrille** aus dem **Flohmarkt**, heute hat sie dazu noch **neue Strumpfhosen** angezogen, an die sie mit **blauen Stiften** kleine Blümchen gemalt hat. Ich glaube, ich werde nie **heiraten**.

Příklad 5

Plnovýznamová slova a slovní spojení vztahující se k zadanému tématu, např. *Unsere Klasse*.

gelb gemalt
 groß
 mit dreizehn Bänken
 acht Fenstern
 Dominique
 in dritten Stock
 neue Lehrerin
 klar und sauber
 die Tafel
 mein Bett
 die Schildkröte
 das Krokodil
 die Blume
 das Aquarium
 dumme Wörterbücher
 kein Kühlschrank
 das Auge
 viele Bilder auf Wänden
 große schwarze Uhr
 fünfundvierzig Minuten
 Susis Haar auf der Bank
 Staub auf dem Bücherschrank

Unsere Klasse mit Krokodil

*Unsere Klasse in dritten Stock des Schulgebäudes ist wirklich **groß, gelb gemalt**, klar und sauber, leider hat sie aber **keinen Kühlschrank**. Unsere neue Lehrerin heißt **Dominique Fliegenkopf**. Ich glaube, sie ist bisschen verrückt. Gestern hat sie an die **Tafel** geschrieben: „Morgens komme ich mit einem **Krokodil**.“ Punkt. Der Punkt nach dem Satz war eher eine riesige Kugel. Der Punkt war fast so groß wie das Wort „**Krokodil**“. Ich habe genug. Ich will zurück in **mein Bett**. Unsere Klasse hat **acht Fenster**. Auf den Fensterbänken haben wir **Blumen**. Mindestens zwei **Blumentöpfe** an jedem Fenster, das sind mindestens sechzehn Blumen zusammen.*

*An der Wand hing eine **große schwarze Uhr**. „Tick, tack, tick, tack...“ **Fünfundvierzig Minuten**. So lange dauert eine Unterrichtsstunde.*

*Ich habe alle **dummen Wörterbücher** ins **Aquarium** geworfen. Die Fische sind tot. Ich sage das immer: „Die Bücher sind gefährlich!“ Fast so gefährlich wie **Susis Haar auf der Bank**. Ich hasse die **Haare** meiner Nachbarin.*

Znají první větu

Obdobou může být hra, kdy každá skupinka napíše jeden odstavec budoucího textu. Text následně doplní tak, aby dával větší smysl.

2.4 Figura aliterace

Aliteraci, stylistickou figuru založenou na opakování začátečních hlásek, případně i delších zvukových celků, za sebou následujících nebo blízko sebe stojících slov, můžeme využít při jednoduchému cvičení k procvičení slovní zásoby.

Pracovat mohou jak jednotlivci, tak dvojice v lavicích. Rovněž můžeme použít variantu „mluvčího“, kdy se do hry zapojí celá třída jako celek. Mluvčí vybere první slovo, např. jméno *Bruno*, třída se zapojuje do budování aliterace, která může vytvářet i celé věty. Získáme tak například jednoduchou větu *Bruno baut Bunker*. Slova je dobré zapisovat na tabuli s většími rozestupy, protože během procesu tvorby věty/slovního spojení mohou studenti doplňovat i slova, která syntakticky patří na jinou než koncovou nebo počáteční pozici (často jsou to např. adjektiva nebo pronomina ve funkci přívlastku a adverbia ve funkci příslovečného určení, viz příklady níže). Studenti mohou také jednotlivá slova během práce měnit (viz poslední příklad s výchozím slovem *Saarländer*). Postupujeme podobně jako při brainstormingu, kde je velmi důležitá zásada: *Neukončovat proces předčasně*; tzn., že proces tvorby neukončíme v okamžiku, kdy se nám zdá, že třída již ztichla a nic dalšího již nemůže být dodáno. Vždy je dobré chvíli počkat, budeme příjemně překvapeni.

Bruno

Bruno baut

Bruno baut Bunker

Bruno baut blauen Bunker

Der Bube Bruno baut blauen Bunker

Der Bube Bruno baut blauen Bunker in Bayern

Der Bube Bruno baut blauen Bunker im Bayerischen Böhmfeld

Strumpfhosen³

Susi sucht Strumpfhosen

Susi sucht seine Strumpfhosen

Susi sucht seine Strumpfhosen seit Stunden

Susi sucht seine Strumpfhosen seit sechs Stunden

Susi sucht seine Strumpfhosen schon seit sechs Stunden

Schwester Susi sucht seine Strumpfhosen schon seit sechs Stunden

schöne Schwester Susi sucht Swen seine Strumpfhosen schon seit sechs Stunden

Saarländer

Saarländer suchen

Saarländer suchen Sammlung

Saarländer suchen seine Sammlung

sieben Saarländer suchen seine Sammlung

sieben Saarländer suchen seine Schmetterlingssammlung

schon sieben Saarländer suchen seine Schmetterlingssammlung

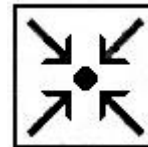
schon sieben saarländische Schachspieler suchen seine

Schmetterlingssammlung

³ V tomto případě se nejedná o opakování počátečních hlásek, ale grafémů. Je dobré na tuto skutečnost studenty upozornit. U pokročilých studentů můžeme přejít ke krátkému exkurzu do fonetiky a fonologie.

Další příklady:

- absolutes Amalgam
- kleine Kuh kommt
- blühende Blumen
- brennende Bude
- haariger Hans
- Pilze in Papiertüte
- Peter pfeift
- blaue Beleuchtung
- feine Ferien
- zehn Züge
- schöne Strumpfhosen
- Schweinefleisch mit Schlagsahne
- fantastischer Flohmarkt für feine Leute
- kleine Kaninchen kauen Klebstoff... Kaputt
- meine Mutti Mathilde
- mein Mantel und meine Mütze
- riesengroßer Ritter reicht Rindfleisch
- blau blühende Blumen blauen Bethinas blaues Blut
- Zauberer zaubert mit zehn Zaubersprüchen
- früher Frühling für feine Freunde
- Sandra schickt Susi schmutzige Schere
- großer grüner Gummibär
- kleine Kinder knien
- Musikmacher macht Musik mit meinen Musikinstrumenten
- Karl klebt kleine Kleinigkeiten
- Karl klebt keine Kleinigkeiten
- Babette bringt braune Brille
- alle Affen tauschen alte Anekdoten aus
- seine Seide ist super

2.5 Složte si svou „vlastní“ složeninu

Vzhledem k tomu, že je v němčině kompozice daleko frekventovanějším slovotvorným postupem než např. v češtině, můžeme této skutečnosti snadno využít pro nejrůznější činnosti ve výuce němčiny jako cizího jazyka. Nemusí se jednat jen o procvičování kompozit samotných; na hrách se složeninami si mohou studenti procvičit nejen samotný slovotvorný postup kompozice, ale také slovní zásobu a paměť a tvůrčí přístup k řešení úkolu.

Předpokladem je, že studenti jsou již s tímto slovotvorným postupem dostatečně obeznámeni a v jejich slovní zásobě se již nachází nejen dostatečný počet kompozit, ale i základových slov, z nichž lze kompozita vytvářet. Pokud hru hrajeme poprvé nebo po delší době, je vhodné látku alespoň stručně zopakovat a využít jí tak k upevnění učiva.

Jako nápovědu můžeme použít zapojení jednotlivých základových slov do textu, přiřadit jim kontext. Můžeme použít například následující slova:

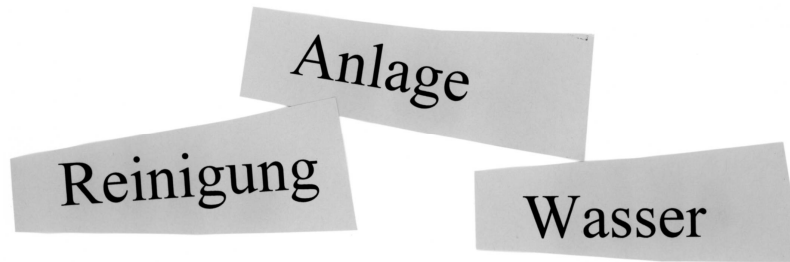

- die Wasserleitung
- das Wasserrohr
- das Wasserleitungsrohr

Zapojení v textu:

*„Zwei rote Hydranten, ein blaues **Wasserleitungsrohr**, andere Blechrohre und Betonschachtteile für die Kanalisierung liegen kreuz und quer im Wald.“⁴*

⁴ (I96/JUL.29471 Tiroler Tageszeitung, [Tageszeitung], 31. 07. 1996. – Originalressort: Regional Innsbruck und Umgebung; Gemeinde negiert ihr eigenes Verbfir; text získán z databázi OWID, viz seznam použité literatury.)

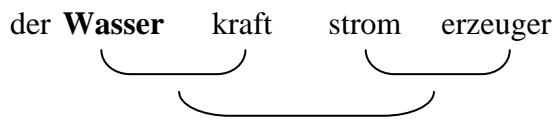
- die Wasserreinigung
- die Wasseranlage
- die Wasserreinigungsanlage

Zapojení v textu:

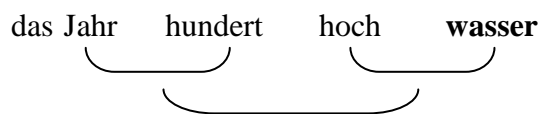
„Außerdem käme ein solcher Teich ohne chemische Zusätze aus. Beispiele im Tiroler Unterland hätten bewiesen, dass Schilfflächen die **Wasserreinigung** schaffen.“⁵

Možná studentům pomohou také jednoduchá schémata:

der **Wasser** kraft strom erzeuger

das *Jahrhunderthochwasser*

⁵ (I98/NOV.45999 Tiroler Tageszeitung, [Tageszeitung], 17. 11. 1998. – Originalressort: Allgemein; Kommt statt Schwimmbad ein Badeteich?; text získán z databázi OWID, viz seznam použité literatury.)

Učitel předem vybere část základového slova, z něhož je možno vytvořit dostatečný počet kompozit. Následně jej sdělí studentům. Je vhodné předem si připravit podklady, např. na kartičkách pro magnetickou tabuli:

nebo na fólii pro zpětný projektor:

Studenti následně doplní chybějící základové slovo. Jednotlivá slova si vysvětlíme a vytvoříme s nimi věty. Množství složenin je skutečně obrovské. Jako drobnou ilustraci uvádíme složeniny vytvořené ze slova *das Wasser*:

das Wasser

der **Wasserabfluss**
die **Wasserabflusssrinne**
die **Wasserabführung**
die **Wasserabgabe**
der **Wasserableiter**
die **Wasserableitung**
der **Wasserabperleffekt**
der **Wasserabscheider**
die **Wasserabscheidung**
der **Wasserabschluss**
die **Wasserabsenkung**
der **Wasserabsorber**
die **Wasserabweisung**
die **Wasserader**
die **Wasseranalyse**
der **Wasserantrieb**
die **Wasseratmung**
die **Wasseranbereitung**
die **Wasseranbereitungsanlage**
die **Wasseraufnahme**
die **Wasseraufnahmefähigkeit**
der **Wasserauftrieb**
die **Wasserauswaschung**
das **Wasserbad**
der **Wasserball**
das **Wasserballspiel**
das **Wasserbassin**
der **Wasserbau**
das **Wasserbecken**
der **Wasserbedarf**
die **Wasserbeförderung**
der **Wasserbehälter**
die **Wasserbeize**
die **Wasserblase**
die **Wasserblattern**
die **Wasserblüte**
die **Wasserbrause**
der **Wasserbüffel**
die **Wasserburg**
die **Wasserchemie**
der **Wasserdamm**
der **Wasserdampf**
der **Wasserdampfdruck**
die **Wasserdesinfektion**
die **Wasserdichte**
der **Wasserdruck**
der **Wasserdurchbruch**
die **Wasserdurchlässigkeit**
die **Wassereinführung**
das **Wasserelektrizitätswerk**
die **Wasserenergie**
die **Wasserentnahme**

der **Wasserentnahmeturm**
die **Wasserepidemie**
die **Wassererosion**
die **Wasserfahrt**
das **Wasserfahrzeug**
der **Wasserfall**
die **Wasserfarbe**
die **Wasserfläche**
die **Wasserflasche**
der **Wasserflöhe**⁶
das **Wasserflugzeug**
die **Wasserflut**
der **Wasserfrosch**⁷
die **Wasserführung**
die **Wasserfüllung**
das **Wassergebäck**
das **Wassergeflügel**
der **Wassergehalt**
der **Wassergehaltsmesser**
der **Wassergeist**
die **Wassergewältigung**
der **Wassergischt**
das **Wasserglas**
die **Wassergleiche**
der **Wassergraben**⁸
der **Wasserhahn**
der **Wasserhaushalt**
die **Wasserheilstalt**
die **Wasserheilkunde**
das **Wasserheilferfahren**
der **Wasserhochdruck**
die **Wasserhose**⁹
der **Wasserhund**
das **Wasserinsekten**
die **Wasserjungfer**
der **Wasserkäfer**
der **Wasserkanister**
die **Wasserkanne**
das **Wasserkataster**
die **Wasserkläranlage**
die **Wasserklämme**
das **Wasserkloset**
die **Wasserkontamination**
der **Wasserkopf**
die **Wasserkraft**
die **Wasserkraftanlage**
der **Wasserkraftgenerator**

⁶ Perloočky.

⁷ Skokan zelený.

⁸ Vodní příkop, nikoli „vodní hrob“.

⁹ Vodní smršť.

die **Wasserkraftmaschine**
 die **Wasserkraftnutzung**
 der **Wasserkraftstromerzeuger**
 das **Wasserkraftwerk**
 der **Wasserkrug**
 der **Wasserkühler**
 die **Wasserkühlung**
 die **Wasserkunde**
 die **Wasserkunst**
 die **Wasserkur**
 die **Wasserlache**
 die **Wasserlage**
 die **Wasserlandung**
 die **Wasserleitung**
 das **Wasserleitungsrohr**
 die **Wasserliderung**
 die **Wasserlieferung**
 die **Wasserlinie**
 der **Wasserlöscher**
 die **Wasserlöslichkeit**
 der **Wassermangel**
 der **Wassermann**
 die **Wassermatratze**
 die **Wassermelone**
 die **Wassermenge**
 der **Wassermengemesser**
 die **Wasserminze**¹⁰
 die **Wassermischung**
 der **Wassermolch**
 die **Wassermühle**
 das **Wassernebel**
 die **Wassermixe**
 die **Wassernot**
 die **Wassernymphe**
 die **Wasseroberfläche**
 die **Wasserpartie**¹¹
 die **Wasserpest**
 die **Wasserpflanze**
 die **Wasserspocken**¹²
 die **Wasserpolizei**
 das **Wasserpolo**
 die **Wasserprüfung**
 die **Wasserpumpe**
 die **Wasserguelle**
 das **Wasserrad**
 die **Wasserratte**
 die **Wasserreinigungsanlage**
 der **Wasserreiter**
 das **Wasserreservoir**
 die **Wasserrinne**
 die **Wasserrösche**

die **Wassersäule**
 das **Wasserschallmikrofon**
 die **Wasserscheide**
 der **Wasserschenkel**
 der **Wasserschlauch**
 der **Wasserschutz**
 die **Wasserseige**
 der **Wasserski**
 der **Wasserskisportler**
 der **Wasserskooter**
 der **Wasserspeicher**
 die **Wasserspeilung**
 der **Wasserspiegel**
 die **Wasserspinne**
 der **Wasserstand**
 der **Wasserstandsmesser**
 die **Wasserstiefel**
 der **Wasserstoff**
 die **Wassertoffbombe**
 das **Wasserstoffsperoxid**
 der **Wasserstrahl**
 die **Wasserstrasse**
 der **Wassertank**
 die **Wassersuppe**
 das **Wassertier**
 der **Wassertrog**
 die **Wasserturbine**
 der **Wasserturm**
 die **Wasseruhr**
 der **Wasserverbrauch**
 die **Wasserverdrängung**
 die **Wasserunreinigung**
 die **Wasserwaage**
 das **Wasserwagen**
 das **Wasserwehr**
 das **Wasserwerk**
 die **Wasserwirtschaft**
 der **Wasserwerkmeister**
 das **Wasserzeichen**
 der **Wasserzins**
 die **Wasserzirkulation**
 die **Wasserzubereitung**
 der **Wasserzufluss**
 die **Wasserzufuhr**
 die **Wasserzügigkeit**
 die **Wasserwellen**

¹⁰ Máta vodní.

¹¹ Plavba.

¹² Plané neštovice.

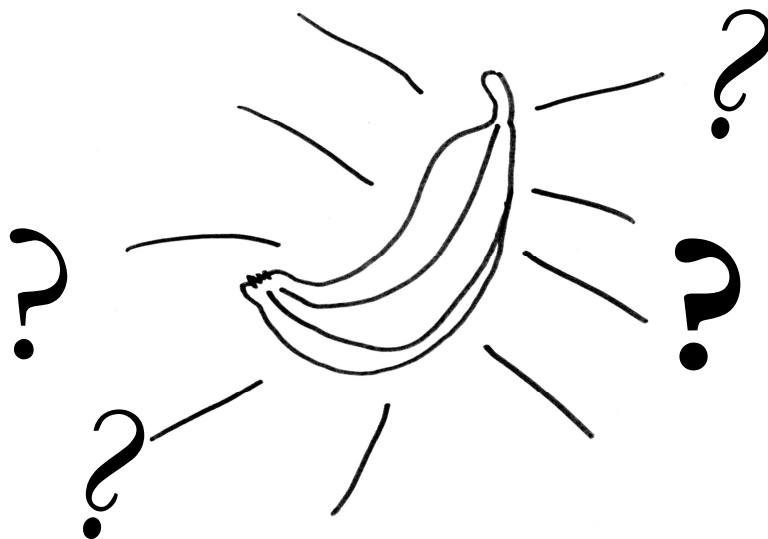
das Abwaschwasser
das Abwasser
das Adventswasser
das Alsterwasser
das Altwasser
das Aquarienwasser
das Atlantikwasser
das Bachwasser
das Badewasser
das Ballastwasser
das Bergwasser
das Betriebswasser
das Bewässerungswasser
das Bilgenwasser
das Bilgewasser
das Birkenwasser
das Bitzelwasser
das Blubberwasser
das Blumenwasser
das Blutwasser
das Bodenseewasser
das Bodenwasser
das Borwasser
das Brackwasser
das Brauchwasser
das Brauwasser
das Brunnenwasser
das Chlorwasser
das Deponiesickerwasser
das Donauwasser
das Dreckwasser
das Druckwasser
das Duftwasser
das Duschwasser
das Eiswasser
das Essigwasser
das Euphratwasser
das Fahrwasser
das Fernwärmewasser
das Feuerwasser
das Fischwasser
das Flachwasser
das Fleckenwasser
das Fließwasser
das Flusswasser
das Fremdwasser
das Frischwasser
das Fruchtwasser
das Frühjahrshochwasser
das Gaswasser
das Gebirgswasser
das Gelsenwasser
das Gesichtswasser
das Gießwasser
das Giftwasser
das Gletscherwasser
das Goldwasser
das Grauwasser
das Grubenwasser
das Grundwasser
das Gurgelwasser
das Haarwasser
das Hafenwasser
das Harzwasser
das Heilwasser
das Heißwasser
das Heizungswasser
das Heizwasser
das Hochwasser
das Industrieabwasser
das Jahrhunderthochwasser
das Kaffeewasser
das Kalkwasser
das Kaltwasser
das Kammerwasser
das Kanalwasser
das Kartoffelwasser
das Kielwasser
das Kirschwasser
das Klarwasser
das Kleinwasser
das Kochsalzwasser
das Kochwasser
das Kölnischwasser
das Kondenswasser
das Königswasser
das Kribbelwasser
das Kühlwasser
das Langwasser
das Lauterwasser
das Lavendelwasser
das Lebenswasser
das Leichtwasser
das Leitungswasser
das Lohwasser
das Löschwasser
das Mainwasser
das Meereswasser
das Meerwasser
das Mineralwasser
das Mischwasser
das Mittelwasser
das Mundwasser
das Neckarwasser
das Niederschlagswasser
das Niedrigwasser
das Nilwasser
das Nordseewasser

das Normalwasser
 das Nutzwasser
 das Oberflächenwasser
 das Oberwasser
 das Obstwasser
 das Oderhochwasser
 das Oderwasser
 das Osterwasser
 das Ostseewasser
 das Ozeanwasser
 das Prozesswasser
 das Putzwasser
 das Quellwasser
 das Rasierwasser
 das Reaktorwasser
 das Regenwasser
 das Reinwasser
 das Rheinhochwasser
 das Rheinwasser
 das Rieselwasser
 das Rohrwasser
 das Rohwasser
 das Rosenwasser
 das Rülpswasser
 das Salzwasser
 das Scheidewasser
 das Schichtenwasser
 das Schmelzwasser
 das Schmutzwasser
 das Schneewasser
 das Schwerwasser
 das Schwitzwasser
 das Seewasser
 das Seifenwasser
 das Selterswasser
 das Selterwasser
 das Sickerwasser
 das Siedewasser
 etschenwasser

das Skiwasser
 das Sodawasser
 das Solewasser
 das Solwasser
 das Speisewasser
 das Spreewasser
 das Spritzwasser
 das Sprudelwasser
 das Sprühwasser
 das Spülwasser
 das Standwasser
 das Stauwasser
 das Sumpfwasser
 das Süßwasser
 das Tafelwasser
 das Taufwasser
 das Tauwasser
 das Teewasser
 das Thermalwasser
 das Tiefenwasser
 das Tiefwasser
 das Toilettenwasser
 das Trinkwasser
 das Unterwasser
 das Warmwasser
 das Waschwasser
 das Weihnachtshochwasser
 das Weihwasser
 das Weißwasser
 das Wildwasser
 das Winterhochwasser
 das Wischwasser
 das Wunderwasser
 das Wundwasser
 das Zielwasser
 das Zisternenwasser
 das Zitronenwasser
 das Zuckerwasser

Místo základového slova můžeme použít obrázek, ať již fotografii, nebo jednoduchou kresbu.

Zapojení základového slova a vzniklých kompozit v textu:

Die gelbe Kraftwelle schmeckt auch pikant

*In Südostasien wurden **Bananen** bereits 4000 Jahre vor Christus kultiviert. Durch die Araber, welche die Früchte "**banan**" (Finger) taufte, gelangten sie Jahrhunderte später nach Afrika. In die für die Weltproduktion wichtigste Region Mittel- und Südamerika wurde die **Banane** erst um 1600 durch portugiesische Seefahrer eingeführt. Weltweit gibt es über 1000 verschiedene **Bananensorten**: Von den klein gezüchteten, besonders aromatischen **Babybananen** über die rotbraunen **Obstbananen** und dünnchaligen **Apfelbananen** bis zu den großen, stärkehaltigen, mehligten **Kochbananen** reicht die Palette. Hier zu Lande beherrschen gelbe **Obstbananen** mit eher weißem, weichen Fruchtfleisch und mild-süßlichen Aroma den Markt.*¹³

¹³ Die gelbe Kraftwelle schmeckt auch pikant. (M07/FEB.09705 Mannheimer Morgen, 10.02.2007, Ressort: Essen & Trinken; Die gelbe Kraftwelle schmeckt auch pikant); text získán z databázi OWID, viz seznam použité literatury.

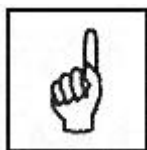
Shrnutí

- Učení se slovní zásobě, práce se slovníkem a hravá tvorba textu by měly jít ruku v ruce a měly by být stálou součástí učení se cizímu jazyku. Experiment, tvořivost, zapojení fantazie mají zásadní význam – pro učení se slovní zásobě, pro otevření světů žáků v dialogu, pro učení se od sebe navzájem a v neposlední řadě pro posílení sebedůvěry s ohledem na tvořivé řešení jakéhokoliv problému.

Kontrolní otázky a úkoly:

1. Který postup jste vyzkoušeli?
2. Jak se Vám osvědčil? Popište pozitivní efekty i pochybnosti a nejistoty, které možná máte. Formulujte otázky.
3. Navrhněte prosím aspoň tři modifikace uvedených postupů.

K zapamatování:

Při učení se slovní zásobě se vždy pohybujeme v kruhu, jehož důležitými opěrnými body jsou slova, slovní spojení, pojmové relace, systémy vědění, text, svět, zkušenost žáka. Pokud se nám podaří zapojit do tohoto kruhu také experiment, radost, tvořivost, budou-li žáci přicházet do hodin s očekáváním občasné legrace a budou-li se těšit na to, co zajímavého je zase čeká, můžeme zároveň klást vyšší požadavky na přesnost, objem učiva, pracovní disciplínu, plnění domácích úkolů. Pro iniciaci tvořivé práce má velký význam příklad, vzor, model. Zde uvedené modelové texty můžete samozřejmě využít. Časem ale jistě získáte vlastní příklady, které budou lépe odpovídat konkrétním tématům a pokroku Vašich žáků. Viel Freude mit Wort, Wörterbuch und Text.

Literatura

- *Alliteration. LiGO. Literturwissenschaftliche Grundbegriffe online* [online], cit. [2009-06-13]. Dostupné na WWW: <<http://www.li-go.de/uebungsansicht/rhetorik/alliteration.html>>.
- *Canoo.net. Deutsche Wörterbücher und Gramatik* [online], [cit. 2009-07-13]. Dostupné na WWW: <<http://www.canoo.net/>>.

- ČERMÁK, František, BLATNÁ, Renáta (eds.). *Manuál lexikografie*. Jinočany: H & H, 1995. ISBN 80-85787-23-7.
- *Der Duden in 12 Bänden. Duden. Rechtschreibung der deutschen Sprache*. 21., nově přepracované a rozšířené vydání. Dudenverlag: Mannheim – Leipzig – Wien – Zürich, 1996. ISBN 3-411-04011-4.
- *Der Duden in zwölf Bänden. Duden. Die deutsche Rechtschreibung*. 23., nově přepracované a rozšířené vydání. Dudenverlag: Mannheim – Leipzig – Wien – Zürich, 2004. ISBN 3-411-04013-0.
- *Die Alliteration. Mehner.information. Deutsch*. [online], [cit. 2009-09-05]. Dostupné na WWW: <<http://www.mehner.info/html/alliteration.html>>.
- ERLHOFF, Michael, HOLECZEK Bernard. *Vom Aussehen der Wörter-Visuelle Poesie/Notationen* [katalog k výstavě]. Hannover: Kunstmuseum Hannover mit Sammlung Sprengler, 1980.
- Hor.de. *Wörterliste* [online], [cit. 2009-08-12]. Dostupné na WWW: <<http://hor.de/archiv/woerterliste/index.html>>.
- HRABÁK, Josef. *Poetika*. Praha: Československý spisovatel, 1977. ISBN [nevedeno].
- KLIPPERT, Heinz. *Kommunikations-Training. Übungsbausteine für den Unterricht*. Einheim – Basel: Beltz Verlag, 2002. ISBN 3-407-62426-3.
- MEYER, Gilbert. *Unterrichts Methoden. II: Praxisband*. Frankfurt am Mein: Cornelsen Verlag Skriptor, 1987. ISBN 3-589-20851-1.
- *Mind Map* [online], [cit. 2009-09-05]. Dostupné na WWW: <http://en.wikipedia.org/wiki/Mind_map>.
- OWID. *Online-Wortschatz-Informationssystem Deutsch des Instituts für Deutsche Sprache, Mannheim* [online], [cit. 2009-09-04]. Dostupné na WWW: <<http://www.owid.de/>> .
- WAHRIG, Bernard. *Deutsches Wörterbuch*. Bertelsmann Lexikon-Verlag: Gütersloh 1968. ISBN [nevedeno].
- *Wortschatz-Portal. Universität Leipzig* [online], [cit. 2009-08-20]. Dostupné na WWW: <<http://wortschatz.uni-leipzig.de/>>.

3 Procvičování gramatiky pokaždé jinak

(Soňa Balušková)

V této kapitole se dozvíte:

- jak vysvětlit gramatické učivo žákům středních škol,
- jak zpříjemnit žákům i sobě gramatická pravidla a poučky,
- jak motivovat žáky při výuce gramatického učiva,
- jak udělat hodinu gramatiky zajímavější a přitažlivější.

Po jejím prostudování byste měli být schopni:

- vysvětlit vhodnými prostředky gramatické učivo žákům, kteří nemají jazykové znalosti a motivovat je k učení,
- objasnit vhodnost metod, které je možno ve výuce cizího jazyka užívat,
- motivovat žáky k používání gramatických pravidel německého jazyka,
- získat představu o možnostech práce s gramatickým učivem ve škole.

Klíčová slova kapitoly: gramatika, pravidlo, názornost, metoda, procvičování.

Průvodce studiem

Práce s žáky je základ učitelské činnosti. Otázka jak učit, jak ukázat žákům smysl učení a správně je motivovat doprovází učitele po celou dobu jeho pedagogické činnosti.

Kapitola se věnuje radám a typům, které můžete jako začínající učitelé němčiny využít ve své pedagogické práci. Vychází ze zkušeností středoškolského učitele, který se pokouší podělit se s Vámi o své poznatky na příkladu procvičování gramatického učiva.

V úvodní části naleznete několik typů k výkladu gramatického učiva, čeho se ve vyučování vyvarovat a co je naopak vhodné použít. V dalších částech se pak můžete začíst do zásad, které by Vám mohly pomoci při vedení hodin cizího jazyka, a typů, jak učivo procvičovat. V závěru je uveden příklad práce v hodinách na učivu předložek se 3. a 4. pádem a následnými možnostmi, jak pracovat s žáky ve škole i mimo ni.

Na zvládnutí této kapitoly budete potřebovat asi necelou jednu hodinu, která se Vám v životě protáhne možná na několik let. Proto se pohodlně usadte, představte si, že stojíte před skupinou různorodých žáků a nenechte se nikým a ničím rušit.

Jako začínající učitelé německého jazyka budete postaveni před žáky, které budete muset naučit znalostem cizího jazyka ve všech rovinách komunikativních dovedností, tj. poslech, čtení, psaní a mluvení. K tomu je nutná znalost nejen slovní zásoby, ale rovněž gramatických pravidel a jejich následné použití v praxi. Zvláště při výuce gramatiky je třeba k žákům přistupovat velmi citlivě, neboť spousta z nich má představu obrovské složitosti gramatického systému německého jazyka, a už předem je tedy vytvořena určitá překážka, kterou musíme společnými silami v hodinách překonat. Při výuce musíme počítat s tím, že žáci nejsou obklopeni německy hovořícím prostředím a spousta z nich nemá nebo nevyužívá možnost vyjet do zahraničí a vyzkoušet si své znalosti a schopnosti domluvit se. To nám v praxi ztěžuje situaci a spousta žáků skládá věty právě na základě převádění gramatického pravidla, a své věty jednoduše překládá z mateřského do cizího jazyka. A to je nutné změnit. Je to každodenní mravenčí práce učitele s žákem, která je ovšem limitována počtem hodin a vhodností zvolené učebnice a doplňujících materiálů.

3.1 Vysvětlujeme gramatické učivo

V hodinách cizího jazyka se nevyhneme výkladu gramatického učiva. Jednoduše řečeno, bez gramatiky to nejde. Metodikou prezentace gramatického učiva se v této kapitole zabývat nebudeme, ale nesmíme zapomenout na několik důležitých zásad. Gramatické učivo by mělo být vždy spojeno s jeho použitím v každodenních situacích, do kterých se každý z nás může dostat. Ve výuce bychom se tedy měli vyhnout vyumělkovaným větám, které žákům nic neříkají, a gramatické jevy co nejvíce procvičovat na konkrétních situacích z běžného každodenního života. Výuka by měla být především názorná. K tomu nám napomáhají různé obrázky, mapky, kartičky a jiné pomůcky, aby učivo pochopili i žáci, kteří tzv. „nejsou na jazyky“. Velmi vhodné je používat deduktivní metodu, při které žáci sami na různých

příkladech vyvodí pravidlo. Protože musí nad danou problematikou přemýšlet, jsou více motivováni a zainteresovaní, a tudíž si taky pravidlo lépe pamatují a dokáží ho používat. Tento postup odpovídá trendům současné didaktiky, tj. orientace na žáka, jeho osobnost a individuální zvláštnosti. Abychom společně dosáhli komunikativního cíle výuky, pak si žáci musí nutně osvojit základy gramatické stavby jazyka, jeho syntaktických struktur a morfologických jevů.

3.2 Zásady ve výuce cizího jazyka

Ve výuce cizího jazyka pracujeme s žáky, kteří mají pro jeho učení se různé předpoklady. Jednotlivci se liší nadáním, schopnostmi komunikovat, odvahou, mnozí se také stydí před svými spolužáky. K základům úspěchu patří rovněž jejich píle a touha se jazyk naučit a umět ho používat. Proto je nutné žáky motivovat. Vysokou motivační hodnotu má třeba humor, který nám učivo pomáhá ozvláštnit, a žáci si ho pak snadněji zapamatují. Nesmí chybět pochvala, přiměřené množství probíraného učiva a rovněž množství času, který můžeme danému jevu věnovat. Jako učitelé se tedy musíme obrnit trpělivostí, protože na rozdíl od nás žákům chybí komplexní znalosti jazyka a hlavně zkušenosti s uplatněním ve škole získaných poznatků v praxi.

K dalším zásadám patří střídání činností a forem práce, aby hodiny nebyly jednotvárné a žák se nenudil. Poté se naše práce stává méně efektivní a žák tak ztrácí zájem o daný předmět. V hodinách je vhodná práce ve skupinách, což učiteli umožňuje věnovat se slabším či problémovým žákům, se kterými se setkáme téměř v každé třídě.

3.3 Procvičováním ke znalostem cizího jazyka

Všichni známe výrok „opakování matka moudrosti“, který v případě učení se cizímu jazyku platí dvojnásob, neboť se jedná o dlouhodobý proces. Pro učitele z toho vyplývá nutnost pracovat s různými materiály, protože zvolená učebnice, se kterou v hodinách pracuje, je pouhým základem. Jako učitelé bychom měli mít přehled o učebnicích, učebních doplňcích a materiálech, ze kterých budeme vybírat vhodné texty, cvičení, obrazový materiál... Dnes už je samozřejmostí pracovat s novými médii, tudíž je proto vhodné do výuky zařadit také práci na internetu, kde žáci pracují s autentickým materiálem. Zvláště výhodná je možnost si pomoci feedbacku v nabízených cvičeních

okamžitě zkontrolovat své odpovědi a chyby opravit. Jako příklad za všechny uvádím práci s internetovou učebnicí www.passwort-deutsch.de. Programatické učivo a jeho názornost je vhodné žáky seznamovat s gramatickými poučkami pomocí prezentací v PowerPointu, což je určitě zaujme. Je to příjemné zpestření výuky, které žáci vždy ocení, přestože současné učebnice nabízí barevné řešení a jasné přehledy; např. v učebnici Direkt je za každou lekci oddíl Blitzgrammatik, což je přehled probírané gramatiky v lekci.

Stěžejním bodem práce s gramatickým učivem je obměna vět a situací, na kterých s žáky procvičujeme příslušný gramatický jev. Proto v žádném případě nestačí probrat cvičení v učebnici a pracovním sešitě, ale je nutné procvičovat z doplňkových materiálů, aby žáci dospěli do stavu, kdy jsou schopni samostatně tvořivě vyjádřit své myšlenky a daný gramatický jev se jim zautomatizoval. Každý učitel si časem vytvoří svou databázi materiálů, kterou stále rozšiřuje, obměňuje a přizpůsobuje na konkrétní žáky.

Důležité v práci učitele je dodržovat zásadu přiměřenosti a nezahlcovat žáky příliš odbornými výrazy a množstvím probírané látky, neboť musíme vycházet z toho, že žák nemusí znát vše, co zná jeho učitel. Je tedy na učiteli, aby vybral to nejdůležitější, co vytvoří základ, a co je schopen s žáky v časovém horizontu, který má k dispozici, zautomatizovat. Doporučuji držet se zásady, že někdy méně je více.

Součástí výuky je také zadávání domácích úkolů. Také zde je nutné dodržet zásadu přiměřenosti, protože žáci mají úkoly i do jiných předmětů. Nejdůležitější je ale důslednost učitele při jejich kontrole, protože pokud není učitel důsledný, žák toho okamžitě využívá ve svůj prospěch. Musíme počítat s tím, že ne všichni žáci jsou disciplinovaní a plní vzorně své povinnosti.

Při práci ve vyučování se musíme stále vracet k probranému učivu, protože jen neustálým kontaktem a opakováním se žáci naučí jazyk a jeho prostředky používat.

3.4 Procvičujeme předložky se 3. a 4. pádem

Jak začít? Vhodné je spojit gramatické učivo s tématem všedního dne, vhodná je například orientace v prostoru – místo, kde bydlím, město, vesnice, můj dům, pokoj. Na základě souvislého textu, např. popis utčitého místa, nebo rozhovorů, např. na téma orientace ve městě, se žáci seznámí s předložkami

s dativem a akuzativem. V další části práce s textem vyvodíme použití 3. nebo 4. pádu po předložce. Při tomto učivu je důležitá názornost, neboť žáci mají problém, kdy který pád použít. V praxi se osvědčil zápis pomocí otázky *Wo?* + 3. *pád* a k tomu pro názornost tečka, která nám ukáže, že daná věc či osoba je už na místě. Pro akuzativ zapíšeme otázku *Wohin?* + 4. *pád* a k tomu doplníme šipku, aby žáci viděli, že věc nebo osoba se na místo teprve přemísťuje. Tento jednoduchý zápis pomůže žákům při rozhodování o pádu, neboť spousta z nich se neumí správně zeptat ani v mateřském jazyce (viz uvedený příklad). Pokud si žák zapamatuje pravidlo *tečka/šipka*, pak nemusí přemýšlet o pádu, ale jen o tvaru členu, přivlastňovacího zájmena...

Pro práci s textem či rozhovory se nabízí různé modifikace – je možné text číst a následně pracovat s předložkami a pády, druhá možnost je trénink poslechu a text či rozhovor žákům přehrát. Před začátkem poslechu zadáme úkol, např. formou otázek, aby žáci měli možnost soustředit se na danou problematiku.

Wo kann man in der Stadt einkaufen? Wohin kann man in der Freizeit gehen?

Wie kommt der Junge zum Rathaus?

Předložky s dativem a akuzativem je velmi vhodné spojit s procvičováním sloves *stehen – stellen (sich)*, *liegen – legen (sich)*, *sitzen – setzen (sich)*, *hängen – hängen*.

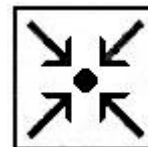
Při procvičování musíme dbát na dodržování jazykových pravidel a norem, nesmíme však zapomínat na citlivé opravování chyb, abychom žákům nevzali odvalu či odhodlání vyjadřovat se slovně v cizím jazyce. Vhodné je ptát se žáků, zda bylo vše v pořádku, protože jsou nuceni nad výroky svých spolužáků přemýšlet. Je to jedna z cest, jak získávat jazykové zkušenosti.

Beispiel

Thema: Präpositionen mit Dativ und Akkusativ

Příklad textu:

*„Das Jugendzentrum Lindau liegt **am Ufer neben dem Pulverturm**. Aber was macht man eigentlich **in einem Jugendzentrum**? Man kann hier verschiedene Workshops besuchen und Freizeitaktivitäten machen. **Im Cafe** trinkt man Kaffee, trifft man sich mit anderen Leuten, surft **im Internet** oder sitzt man **auf***

dem Sofa und hört Musik. An der Theke kann man eine Cola oder einen Schokoriegel kaufen.“

1) Tučně vyznačené výrazy žáci označí samostatně. Dalším krokem je vyvození pravidla a zápis. Učitel klade otázky: *Wo liegt das Jugendzentrum? Wo kann man Kaffee trinken? Wo kann man sitzen? Wo kann man eine Cola kaufen?*

Žáci odpovídají a společně s učitelem vyvodí pravidlo a zapíše si do sešitu.

Wo? + 3. p. (D) • auf dem Sofa, an der Theke

Je nutné zapsat také další předložky s příklady!

in der Schule, neben dem Pulverturm, unter/über/vor/hinter dem Tisch, zwischen dem Tisch und der Bank

Pro další procvičení si otázky kladou žáci a vyvolávají své spolužáky.

2) Dále pracujeme s textem, ale trénujeme po předložkách použití 4. pádu. Učitel klade otázky jako: *Wohin gehen junge Leute? Wohin kann man gehen, um Kaffee zu trinken? Wohin kann man sich legen? Wohin kann man gehen, um eine Cola zu kaufen?*

Postup je stejný jako u dativu, po vyvození pravidla uděláme zápis do sešitu.

Wohin? + 4. p. (A) → auf das Sofa, in die Theke

3) Další cvičení jsou vhodná na umístění věcí v prostoru. Pracujeme s plánkem města, popisujeme třídu, pokoj na obrázku...

4) Další varianta procvičení učiva je přiřazování slov k předložkám a členu podstatných jmen ve správném pádě. Žáci pracují s kartičkami a zapisují do sešitu.

auf	an	in	neben	vor	hinter	über	unter	zwischen
-----	----	----	-------	-----	--------	------	-------	----------

<i>dem</i>	<i>der</i>	<i>den</i>	<i>die</i>	<i>das</i>
------------	------------	------------	------------	------------

<i>Supermarkt</i>	<i>Apotheke</i>	<i>Kaufhaus</i>	<i>Kulturhaus</i>	<i>Polizeistation</i>
<i>Rathaus</i>	<i>Stadion</i>	<i>Post</i>	<i>Spielplatz</i>	<i>Museum</i>
<i>Bäckerei</i>	<i>Park</i>	<i>Bahnhof</i>	<i>Kirche</i>	<i>Theater</i>

5) V další fázi procvičování je vhodné, aby si žáci navzájem kladli otázky a odpovídali na ně.

6) V závěru nesmíme zapomenout na domácí úkol. Téma by mohlo zůstat stejné jako v textu, např. *Das Jugendzentrum in unserer Stadt*.

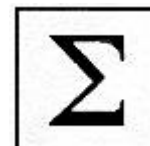
Žáci by měli napsat krátký příběh v rozsahu počtu slov, který si určí sám učitel.

7a) Pro zpestření vyučování simulujeme s žáky prohlídku městem. Vhodná je práce ve skupinách, které mezi sebou soutěží. Jeden z žáků provádí městem zvědavé turisty, kteří mají k dispozici plán města. Turisté musí mít různé dotazy, na které průvodce odpovídá. Žáci se baví a zároveň se učí používat dané gramatické učivo. Učitel přesně stanoví problematiku a slova, která je třeba s žáky probrat a která se musí žáci naučit. Odměnou je radost z učení a na závěr pro vítěznou skupinu i dobrá známka.

7b) Pokud čas a možnosti dovolí, je vhodné natrénované učivo spojit s praxí a udělat hodinu cizího jazyka přímo v reálných podmínkách, tj. vyjít do centra města a nechat se provést svými žáky, informovat se o památkách a možnostech kulturního a sportovního vyžití. Chce to ovšem dobrou předchozí přípravu a nadšení nejen ze strany učitele, ale především žáků.

Shrnutí

- Gramatické učivo tvoří nedílnou součást výuky cizího jazyka.
- Je proto nutné citlivě zvážit jeho prezentaci žákům, dodržovat určité zásady při vysvětlování a následném procvičování.
- Žák musí být vtažen do problematiky nenásilně a mít pocit, že sám tvoří.

- Odměnou je správně motivovaný žák, který umí použít gramatická pravidla v komunikaci.

Kontrolní otázky a úkoly:

1. Myslíte si, že gramatické učivo hraje ve výuce důležitou roli?
2. Učitel se musí držet při své práci s žáky určitých zásad. Které zásady považujete za důležité, popř. které byste sami doporučili?
3. Popište, v čem spočívají výhody současné didaktiky orientované na žáka.
4. Uveďte důvody, proč je při výuce cizího jazyka důležité neustálé opakování a návrat k už dříve probrané látce.
5. Charakterizujte základní činnosti učitele cizího jazyka.
6. Vysvětlete, jakou roli hraje ve vyučování důslednost učitele.

K zapamatování:

V hodinách nelze pracovat jen s učebnicí a pracovním sešitem.

Učitel si vypracovává databázi doplňkových materiálů a cvičení.

Ve výuce se opakovaně vracíme k probrané látce, aby došlo k upevnění poznatků a následně ke snazšímu použití jazykových prostředků v komunikaci. Humor, hry a simulované konkrétní situace nám napomáhají vytvářet jazykové vyučování zajímavější, přitažlivější a efektivnější.

Literatura

- Jelínek, Stanislav. *Procvičování jako základ vyučování – učení cizímu jazyku*. Cizí jazyky 9–10, 1996/97.
- Jelínek, Stanislav. *Gramatika, žáci a učitelé při vyučování cizím jazykům*. Cizí jazyky 9–10, 1998/99.
- Motta, F., Čwikowska, B., Vomáčková, O. *Direkt 1, Němčina pro střední školy*, Klett, Praha 2008.

4 Srozumitelnost textu a textová struktura

(Eva Bajerová)

V této kapitole se dozvíte:

- jakými způsoby je možné zlepšit srozumitelnost textu,
- jak můžete studentům usnadnit porozumění textu pomocí textové struktury,
- jak můžete se studenty procvičit vnímání textové struktury.

Po jejím prostudování byste měli být schopni:

- zhodnotit srozumitelnost textů se kterými pracujete/budete pracovat ve výuce,
- vytvořit pro studenty srozumitelný text,
- různými způsoby strukturovat text,
- vytvořit pro studenty cvičení a úlohy k probíranému textu, které procvičí jejich vnímání textové struktury a prohloubí jejich porozumění textu.

Klíčová slova kapitoly: optimalizace textu, srozumitelnost textu, porozumění textu, struktura textu, konektory, metajazykové fráze, číslování a odrážky, odstavce.

Průvodce studiem

Asi není pochyb o tom, že základním zdrojem informací při studiu je text – ať již v knize, učebnici či na internetu, nebo také v sešitě, který si vytvoří studenti sami při výkladu vyučujícího v podobě zápisu.

Jistě můžete z vlastní zkušenosti potvrdit, že zatímco z některých textů „se Vám učilo dobře“, z jiných jste si informace zapamatovali jen stěží a až po dlouhé době studia. V čem to spočívá? Samozřejmě, příčin dobré či špatné srozumitelnosti textu je mnoho.

Velkou roli hraje určitě samotný – snadný nebo náročný – obsah (na představivost, abstrakci apod.), popř. adekvátnost obsahu věku a dosavadním znalostem čtenáře (asi sotva by mohl průměrný prvňáček pochopit teorii

relativity z vysokoškolského skriptu). Co se však mnohdy opomíjí a co bude proto v této kapitole zdůrazněno, je forma podání a především struktura textu.

Na srozumitelnost textu zde bude střídavě pohlíženo ze dvou perspektiv:

1. perspektiva produkce textu,

2. perspektiva recepce textu.

Perspektivu produkce textu můžete ocenit především při tvorbě vlastních textů pro studenty, např. při sestavování zápisů na tabuli, sestavování výkladu, modifikaci stávajících textů ve výukovém materiálu apod. Perspektivu recepce textu je možné využít při práci s textem se studenty ve třídě. Jejím cílem je ukázat, jak se dá s textem pracovat, aby došlo k úspěšnému porozumění.

Mnohé zásady, o kterých se níže dočtete, jistě už znáte a dodržujete je. Proto tuto kapitolu přijměte spíše jako pokus o shrnutí a ucelení kusých informací, z něhož můžete čerpat podněty pro práci s textem ve třídě i pro přípravu textů pro studenty.

Množství času potřebné k prostudování této kapitoly je individuální, postačovat by Vám měla cca 1 hodina Vašeho času.

Jako příkladové texty zde budou vybrány texty s biologickou tematikou. Ačkoli zřejmě ne každý z Vás se zajímá o biologii, doufám, že pro Vás nebudou uvedené texty odrazující a že si uvedené informace jistě „převeredete“ na texty, které používáte pro výuku Vy.

Podobně jako v např. v matematice je nutné hned v úvodu definovat a vymezit význam základních pojmů, které tvoří základ této kapitoly a které již byly zmíněny v průvodci. Detailní definice je možné najít v rozšiřující literatuře (viz níže), zde se omezíme pouze na uvedení jejich základních znaků, které jsou relevantní pro téma a rozsah této kapitoly.

Text. Jedná se o celistvý jazykový útvar, resp. projev, v písemné i ústní podobě, který se vyznačuje vzájemnou provázaností jednotlivých složek (slov, vět, odstavců atd.).

Srozumitelnost. Z širšího pohledu je to vlastnost sdělení, tedy nejen jazykového, ale také např. akustických nebo vizuálních signálů.

Pokud tento pojem použijeme v užším slova smyslu pouze pro text, pak bývá definován jako vlastnost textu, která může usnadnit nebo ztížit porozumění

textu, jako přizpůsobení textu čtenáři, resp. jako interakce vlastností textu a čtenáře.

Porozumění. Bývá definováno jako výsledek procesů rozumění, jako přizpůsobení čtenáře textu.

4.1 Obtížnost textu

Přečtěte si prosím následující text a soustřeďte se přitom na pocity, které při čtení prožíváte, jako byste byli studenti učící se na zkoušku.

Embryonale Stammzellen können sich zu jeder Gewebeart entwickeln. Aus ihnen sollten sich Ersatzorgane züchten lassen. Zu deren Gewinnung müssen frühe Embryonen immer zerstört werden. Jetzt zeigt sich ein Ausweg aus einem moralischen Dilemma. Den Forschern gelang es, die Zellen von Erwachsenen in den Embryonalzustand zurückzusetzen. Wissenschaftler aus Japan führten mit Hilfe von Retroviren vier Gene, die im Normalfall nur in den embryonalen Stammzellen abgelesen werden, in die adulten Zellen ein. Wenn vier andere Gene auf die fötalen Körperzellen übertragen wurden, hatte das einen ähnlichen Erfolg. Dieser Weg wurde von Forschern aus den USA gewählt. Die Aktivität der Proteine, die diese vier Gene kodierte, reichte aus, um die Zellen in induzierte embryonale Stammzellen umzuwandeln. Diese erwiesen sich als gleichwertig zu den Zellen, die aus Embryonen gewonnen wurden.

„Učilo se Vám“ z tohoto textu dobře? Máte pocit, že jste si většinu informací zapamatovali? Můžete se o tom přesvědčit v následujícím testu. Zakryjte si přečtený text a pokuste se označit správnou odpověď (vždy jen jedna odpověď je správná; správné odpovědi najdete na konci této kapitoly).

1. Wenn Sie den Grundgedanken des Textes formulieren sollten, dann behandelt der Text:

- die Methoden zur Gewinnung von Proteinen aus Embryonen
- die Methoden zur Gewinnung von Stammzellen
- die Methoden zur Gewinnung von Genen aus Stammzellen
- die Methoden zur Gewinnung von Embryonen

2. Die Methoden unterscheiden sich durch:

- Typ der benutzten Gene und benutzten Zellen
- Typ der benutzten Proteine und benutzten Embryonen
- Typ der benutzten Gene und benutzten Stammzellen
- Typ der benutzten Viren und benutzten Stammzellen

3. Das moralische Dilemma lässt sich lösen durch:

- Benutzung der Embryonen und Stammzellgene

- b) Benutzung der Stammzellen und Proteine
- c) Benutzung der Körperzellen und Stammzellgene
- d) Benutzung der Körperzellen und Proteine

Zapamatovali jste si mnoho? Pokud ne, co Vám v zapamatování nejvíce bránilo? Co bylo nejnáročnější?

Tím, že zkusíme shrnout, co bylo obtížné, můžeme dojít k tomu, jak text **optimalizovat**, tzn. jak se vyhnout obtížným jevům a vhodně je nahradit, aby se text stal srozumitelnějším.

Velký problém zřejmě představují **neznámá slovíčka**. Ale i jejich vyhledání ve slovníku ještě nezaručuje, že bude text srozumitelný. Jistě se shodneme na tom, že plynulému čtení zabraňují také **dlouhá slova a kompozita, pasivy, vazby infinitivu s „zu“, participia** nahrazující vedlejší věty, příliš **rozvitá souvětí** a další jevy.

Zatím byly zmíněny hlavně prvky, které se týkají jazyka. Je možné text usnadnit ještě jiným způsobem? Přečtěte si následující text a soustřed'te se opět na své pocity při čtení.

Embryonale Stammzellen können sich zu jeder Gewebeart entwickeln. Aus ihnen sollten sich Ersatzorgane züchten lassen. Zu deren Gewinnung müssen frühe Embryonen immer zerstört werden. Jetzt zeigt sich ein Ausweg aus einem moralischen Dilemma. Den Forschern gelang es, die Zellen von Erwachsenen in den Embryonalzustand zurückzusetzen.

a) Wissenschaftler aus Japan führten mit Hilfe von Retroviren vier Gene, die im Normalfall nur in den embryonalen Stammzellen abgelesen werden, in die adulten Zellen ein.

b) Wenn vier andere Gene auf die fötalen Körperzellen übertragen wurden, hatte das einen ähnlichen Erfolg. Dieser Weg wurde von Forschern aus den USA gewählt. Die Aktivität der Proteine, die diese vier Gene kodierte, reichte aus, um die Zellen in induzierte embryonale Stammzellen umzuwandeln. Diese erwiesen sich als gleichwertig zu den Zellen, die aus Embryonen gewonnen wurden.

Není tento text pro čtení i zapamatování příjemnější? V čem tedy ještě může spočívat srozumitelnost textu? Kromě snadného, resp. obtížného obsahu a jazykové výstavby může srozumitelnost textu ovlivnit také jeho **struktura**.

Aby totiž mohly být informace správně přijímány a pochopeny, je potřeba, aby byly i správně a vhodně strukturovány. Právě kvalita textové struktury může

pochopení a zapamatování informací významnou měrou usnadnit, nebo naopak ztížit.

4.2 Možnosti optimalizace textu

Předchozí kapitola již naznačila některé z možností **optimalizace** textu. V této kapitole si systematictěji shrneme, jak se dá usnadnit porozumění textu zlepšením jeho srozumitelnosti. Jednomu aspektu srozumitelnosti, struktury textu, se pak podrobněji budeme věnovat v následující podkapitole.

Možnosti optimalizace textu můžeme rozdělit do čtyř kategorií. V rámci každé z nich budou uvedeny některá konkrétní pravidla, jak v rámci této kategorie srozumitelnosti dosáhnout:

1. Jazyková jednoduchost textu

- jednoduchost výrazu,
- užití běžných, konkrétních, názorných slov,
- užití jednoduchých vět,
- omezení nominalizace,
- omezení užití podřadných souvětí,
- omezení porušování větného rámce,
- omezení participiálních konstrukcí a infinitivních vazeb,
- upřednostnění činného rodu před trpným.

2. Krátkost, výstižnost výrazu

- užití krátkých slov,
- omezení kompozit,
- užití krátkých vět, rozdělení dlouhých souvětí na jednotlivé věty,
- koncentrace na cíl textu a nejdůležitější aspekty, omezení doplňujících informací.

3. Zajímavost, přitažlivost obsahu a podání

- uvedení názorných ukázek v podobě příkladů, ilustrací apod.,
- uvádění otázek navozujících konflikt nebo navzájem si odporujících alternativ,
- prezentace nových a překvapujících informací,
- užití metafor.

4. Strukturování, členění textu

- zvýraznění důležitých konceptů,

- uvádění mezititulků a okrajových poznámek,
- uvedení závěrečného shrnutí.

4.3 Textová struktura

Textová struktura je tvořena **mnoha faktory**, protože text je možné strukturovat různými způsoby. A různými způsoby je také možné dělit a pojmenovat všechny text strukturující elementy. Mezi autory nepanuje názorová shoda jak v pojmenování, tak v klasifikaci jednotlivých prostředků.

Např. Wagenaar (cit. dle Westhoff) nazývá jednu skupinu slov strukturujících text, a sice konektory, jako tzv. „logické struktury“ („logische Strukturen“), zatímco Westhoff jako „strukturní slova“ („Strukturwörter“). Nussbaumer zase užívá označení „text strukturující prostředky“ („textstrukturierende Mittel“), resp. organizátory („Organisatoren“), ne však pro konektory, ale pro různé typy číslování a dělení textu pomocí alfanumerických znaků. Proto se nenechte v literatuře zmást různými pojetími. V praxi na nejednotné terminologii vlastně nezáleží.

Celkově můžeme říci, že označení „struktura“ je poněkud zavádějící. Pojem „struktura“ se v běžné řeči často užívá pro označení nějakého objektu nebo systému. O textové struktuře také mluvíme, pokud máme na mysli celkovou strukturu, tj. výstavbu textu, systém textu. Z výše uvedeného vyplývá, že „strukturou“ je možné nazvat také jednotlivé prostředky, které se podílejí na strukturování textu.

Zde pojem „**logické struktury**“ použijeme jako souhrnný název všech prostředků, které přispívají ke strukturování textu. Jedná se v podstatě o heterogenní, uměle sestavenou skupinu všech možností, jak strukturovat text a jak tímto způsobem ovlivnit jeho srozumitelnost. Vhodné strukturování textu by se mělo projevit ve zlepšení srozumitelnosti textu.

Pod pojem „logické struktury“ je možné zařadit mnoho prvků. Z tohoto množství zde budou vybrány jen ty základní, resp. nejběžnější z nich. Můžeme je rozdělit na dvě skupiny:

jazykové logické struktury	optické logické struktury
metajazykové fráze komentující organizaci samotného textu, např. „Toto pojednání můžeme rozdělit na tři části: ...“ Pozn.: Sem patří také slova přebírající vlastnosti spojek (používané často v tisku), např. „Konkrétně: ...“	členění na odstavce pomocí odsazení, prázdných řádků apod.
konektory – především souřadící spojky a spojková příslovce	členění pomocí číslování a odrážek
předstrukturování textu (advance organiser)	okrajové poznámky
shrnutí textu	nadpisy a mezititulky
uvedení otázek v textu	zvýraznění pasáží podtržením, změnou barvy, typu písma, tloušťky písma

Označte v následujícím textu metajazykové fráze.

Dieser Artikel bespricht die Frage, ob das Trinken von Alkohol gesund oder schädlich ist. Die Liebhaber des Alkohols rechtfertigen ihr Laster mit der These, dass ein Glas Rotwein ab und zu gesund sei. Viele Untersuchungen haben die gesundheitsfördernden Eigenschaften eines Inhaltsstoffes von Rotwein namens Resveratrol bestätigt. Im Folgenden wird ein Beispiel von den Untersuchungen vorgestellt. In einer Studie an Mäusen erwies sich Resveratrol als ein gutes Mittel für übergewichtige Mäuse. Die fettleibigen Tiere, die mit dem Stoff behandelt wurden, lebten im Durchschnitt fast so lang wie ihre schlanken Käfiggenossen. Die unbehandelten dicken Mäuse starben im Durchschnitt um ein Fünftel früher. In Sachen Beweglichkeit und Koordination standen behandelte dicke Mäuse den schlanken Mäusen nicht nach. Konkret: Sie hielten sich fast genauso lange in einem sich stets beschleunigenden Laufrad. Fassen wir jetzt zusammen: Es sei davor gewarnt, diese Ergebnisse auf den Menschen zu übertragen. Die Menge des verabreichten Wirkstoffes entsprach dem Inhalt einiger Dutzend Flaschen am Tag!

Některé logické struktury bychom mohli zařadit kvůli jejich charakteru do přechodné zóny mezi jednotlivá políčka tabulky – např. slova, kterými můžeme dělit jednotlivé položky textu, je možné zařadit také mezi konektory. Jedná se např. o slova „zprvé, zadruhé...“. Svou povahou však úzce souvisí s optickými prostředky členění pomocí číslování.

Strukturování se dá také stupňovat, resp. jednotlivé komponenty vzájemně **kombinovat**, např. když dělení textu na jednotlivé části pomocí číslování předchází metajazyková fráze oznamující toto dělení (viz tabulka výše). Možné jsou také kombinace číslování a odsazení, číslování a vynechání řádku apod.

Při vyjmenovávání může nahradit číslování a odrážky také pouze zařazení jednotlivých položek na nový řádek v kombinaci s opakováním slov společných pro všechny položky, popř. v kombinaci se stejným typem zvýraznění. V případě textu v úvodní otázce k zamyšlení by tedy takové strukturování vypadalo následovně:

Wissenschaftler aus Japan führten (...)
Wissenschaftler aus den USA haben (...)

Jistě většina z Vás uvedené logické struktury používá, např. při tvorbě zápisů na tabuli. Snad ale není na škodu připomenout, že je také v případě číslování a odrážek důležité, aby zvolené typy číslování a odrážek použitých při výkladu byly jednotné nejen v rámci jedné vyučovací hodiny, ale také **kompatibilní** s typy použitými v ostatních vyučovacích hodinách.

Proto je možná vhodné si již teď, na začátku Vaší učitelské kariéry, rámcově rozmyslet, jakým způsobem budete členit učební látku a označovat jednotlivé informace (např. viz níže). Když tyto typy číslování a odrážkování pak budete pro jednotlivé úrovně stabilně používat, budou se Vaši studenti v látce lépe orientovat a nebudou na pochybách, v jakém vzájemném vztahu jsou probíraná dílčí témata. Totéž se týká také typu písma, podtržení, tučného zvýraznění apod.

- 1)
- 1.
- A)
- a)
-
-

Doposud jsme se zabývali hlavně perspektivou produkce textu. Uvedená pravidla lze však aplikovat také při textové **receptci**. I když texty v učebnicích a jiných výukových materiálech už měnit nemůžete, můžete alespoň studentům jejich porozumění značně usnadnit a procvičit je na úlohách, které třeba ani učebnice nenabízí, a zabývat se tak textem hlouběji.

Práci s textem neomezujte pouze na překlad textu. Zkuste začít třeba tím, že necháte studenty, ať sami podtrhnou, které pasáže jim připadají obtížné, které se jim obtížně čtou, které jim připadají nesrozumitelné. I Vy sami jako učitelé můžete předvídat, co studentům brání v úspěšném porozumění (viz podkapitola 1.1), a proto právě na tyto jevy zaměřit ve výuce zvýšenou pozornost.

Pokud není porozumění textu dosaženo z důvodu jeho nedostatečného strukturování, můžete na tomto textu **procvičovat vnímání textové struktury** např. následujícími cvičeními:

- nechat studenty, aby podle svého uvážení text bez odstavců vhodně rozčlenili na odstavce,
- nechat studenty, aby v textu bez odrážek a číslování použili tyto logické struktury, kde je to podle jejich uvážení vhodné,
- nechat studenty doplnit do textu metajazykové fráze a slova přebírající vlastnosti spojek,
- nechat studenty podle jejich uvážení podtrhnout nebo jinak zvýraznit klíčová slova textu,
- nechat studenty doplnit k textu nadpis a mezititulky,
- nechat studenty po přečtení textu sestavit shrnutí textu,
- nechat studenty po přečtení textu sestavit „advance organiser“ k textu, tedy jakési předstrukturování textu, které by usnadnilo porozumění textu čtenáři, který text ještě nečetl.

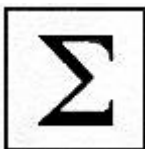
I dobře strukturovaný text se hodí k procvičení vnímání textové struktury, když z něj uměle přepsáním vytvoříte text nestrukturovaný a použijete výše uvedená cvičení. Tento text poskytuje výhodu v tom, že vlastně máte k dispozici správné řešení. Navíc můžete aplikovat ještě následující cvičení:

- přepsat daný text pro studenty tak, že namísto všech konektorů budou jen čísla, nechat studenty doplnit místo čísel zpět konektory, které jim nabídnete pod textem (těžší variantou je nechat studenty doplnit konektory, aniž by mohli vybírat z nabídky).

Závěrem je potřeba zdůraznit, že jakkoli tato kapitola podporuje a obhájí používání text strukturujících a text optimalizujících prostředků a pomůcek, v žádném případě to neznamená, že „více“ je vždy také „lépe“. Strukturování za každou cenu nebo příliš velké množství různých strukturujících prostředků

může tříštit pozornost studenta a dosáhnout spíše opačného efektu – zmatek namísto systematizace. Totéž se týká i ostatních výše uvedených zásad k optimalizaci textu – jako všude jinde platí **pravidlo zlaté střední cesty**.

Shrnutí

- Jedna z důležitých vlastností sdělení, mezi které patří také text, je srozumitelnost.
- Srozumitelnost je určena mnoha aspekty, které můžeme rozdělit na:
 - jazykovou jednoduchost textu,
 - krátkost, výstižnost výrazu,
 - zajímavost, přitažlivost obsahu a podání,
 - strukturování, členění textu.
- Respektováním těchto aspektů je možné zlepšit srozumitelnost textu.
- Zlepšování srozumitelnosti textu se nazývá optimalizace.

Kontrolní otázky a úkoly:

1. Čeho je potřeba se při produkci textu vyvarovat?
2. Jak je možné optimalizovat srozumitelnost textu?
3. Jakými způsoby je možné strukturovat text? Jak můžeme text strukturující prostředky rozdělovat?
4. Jmenujte několik cvičení, kterými byste se studenty procvičili vnímání textové struktury.

Korespondenční úkoly:

1. Pokuste se vyhledat v učebnicích, německých časopisech apod. jeden kratší text, který je podle Vás dobře, resp. dostatečně strukturován, a jeden takový text, k jehož struktuře byste měli jisté výhrady. Tyto nedostatky odstraňte. Použijte vícero prostředků.
2. Optimalizujte textovou strukturu u následujícího textu pomocí vhodného strukturního prostředku/prostředků.

Die Blume Mimosa pudica stammt ursprünglich aus Südamerika. Heute ist sie auf allen Erdteilen zu finden. Es geht ihr in den Tropen so gut, dass sie dort als Unkraut gilt. Die Mimose ist eine der Pflanzengattungen, die meist sehr empfindlich sind. Auf eine Vielzahl äußerer Reize reagieren sie mit raschem Zusammenklappen der Blätter. Diese Reaktion wird im Normalfall durch Erschütterung, verursacht etwa durch weidende Tiere, starken Wind oder

heftige tropische Regengüsse, ausgelöst. Verbrennungen, chemische Reize durch Ammoniak oder Säuren, elektrische Reizung oder Verletzungen führen zum Schließen der Blätter. Die Blätter klappen ein, wenn jemand zufällig ihre Borstenhaare berührt, die auf der Unterseite des Gelenkes sitzen. Die Borsten sind verholzt und hart. Der Berührungsreiz wird wohl über Scherkräfte auf die eigentlichen beweglichen Blatteile übertragen.

Řešení úkolu k zamyšlení: 1B, 2A, 3C

Řešení úkolu pro zájemce:

Dieser Artikel bespricht die Frage, ob das Trinken von Alkohol gesund oder schädlich ist. Die Liebhaber des Alkohols rechtfertigen ihr Laster mit der These, dass ein Glas Rotwein ab und zu gesund sei. Viele Untersuchungen haben die gesundheitsfördernden Eigenschaften eines Inhaltsstoffes von Rotwein namens Resveratrol bestätigt. **Im Folgenden wird ein Beispiel von den Untersuchungen vorgestellt.** In einer Studie an Mäusen erwies sich Resveratrol als ein gutes Mittel für übergewichtige Mäuse. Die fettleibigen Tiere, die mit dem Stoff behandelt wurden, lebten im Durchschnitt fast so lang wie ihre schlanken Käfiggenossen. Die unbehandelten dicken Mäuse starben im Durchschnitt um ein Fünftel früher. In Sachen Beweglichkeit und Koordination standen behandelte dicke Mäuse den schlanken Mäusen nicht nach. **Konkret:** Sie hielten sich fast genauso lange in einem sich stets beschleunigenden Laufrad. **Fassen wir jetzt zusammen:** Es sei davor gewarnt, diese Ergebnisse auf den Menschen zu übertragen. Die Menge des verabreichten Wirkstoffes entsprach dem Inhalt einiger Dutzend Flaschen am Tag!

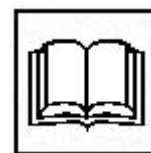
K zapamatování:

- Srozumitelnost textu je závislá nejen na jeho obsahu, ale také na jeho formě – jazykové výstavbě a struktuře.
- Vnímání textové struktury je možné procvičovat pomocí vhodných cvičení a úloh.

Literatura:

- BALLSTAEDT, S.-P. *Wissensvermittlung. Die Gestaltung von Lernmaterial.* Weinheim: Psychologie Verlags Union, 1997.
- BALLSTAEDT, S.-P., MANDL, H., SCHNOTZ, W., TERGAN, S.-O. *Texte verstehen, Texte gestalten.* München: Urban & Schwarzenberg, 1981.
- BAMBERGER, R., VANECEK, E. *Lesen – Verstehen – Lernen – Schreiben. Die Schwierigkeitsstufen von Texten in deutscher Sprache.* Wien: JuV, 1984.

- GROEBEN, N. *Leserpsychologie: Textverständnis – Textverständlichkeit*. Münster: Aschendorfsche Verlagsbuchhandlung, 1982.
- GROEBEN, N., CHRISTMANN, U. Textoptimierung unter Verständlichkeitsperspektive. In *Textproduktion: ein interdisziplinärer Forschungsüberblick*. Tübingen: Max Niemeyer, 1989.
- HOFFMANN, L. Syntaktische und morphologische Eigenschaften von Fachsprachen. In *Fachsprachen. (Languages for Special Purposes) Halbband 1*. Berlin/New York: Walter de Gruyter, 1998, 416-427.
- LANGER, I., SCHULZ V. THUN, F., TAUSCH, R. *Verständlichkeit in Schule, Verwaltung, Politik und Wissenschaft mit einem Selbsttrainingsprogramm zur verständlichen Gestaltung von Lehr- und Informationstexten*. München, Basel: Ernst Reinhardt, 1974.
- NUSSBAUMER, M. *Was Texte sind und wie sie sein sollen. Ansätze zu einer sprachwissenschaftlichen Begründung eines Kriterienrasters zur Beurteilung von schriftlichen Schülertexten*. Tübingen: Max Niemeyer, 1991.
- WESTHOFF, G. J. *Didaktik des Leseverstehens. Strategien des voraussagenden Lesens mit...* Ismaning: Max Hueber, 1987.
- WOLF, N. R. Textsyntax und/oder Textstilistik. In *Literaturstil – sprachwissenschaftlich*. Heidelberg: Universitätsverlag WINTER, 2008, 57-69.

Příklady textů:

- HENSEL, W. *Pflanzen in Aktion: krümmen, klappen, schleudern*. Heidelberg, Berlin, Oxford: Spektrum, Akad. Verlag, 1993. ISBN 3-86025-061-2, S. 227.
- Alleskönner aus der Haut (nach Bell und Nature, Online-Vorabpublikationen vom 20.11.2007) *Spektrum der Wissenschaft*. Januar 2008, S. 12, ISSN 0170-2971.
- Fit trotz Fett dank Rotwein? (nach Nature, 16.10.2006 S. 337) *Spektrum der Wissenschaft*. Januar 2007.

5 Slova jako kůže na hluboké vodě

*Die Worte sind wie die Haut auf einem tiefen Wasser.
Ludwig Wittgenstein
(Werkausgabe I, Tagebücher 1914-16, FaM: suhrkamp, 1992, S. 144)*

Z této kapitoly se dozvíte více o relevanci neverbálního výrazu v komunikaci a v jazykovém vyučování a naučíte se jej integrovat do vyučovacích postupů. Po přečtení textu a po vyzkoušení popsanych cvičení:

- si zlepšíte své povědomí o neverbální komunikaci,
- budete se lépe orientovat v neverbálních komunikačních sděleních druhých a budete schopni lépe kontrolovat a formovat svá vlastní,
- budete schopni lépe vystupovat před posluchači a diváky,
- budete umět poradit svým žákům, kolegům, přátelům, jak účinně pracovat s neverbální rovinou sdělení,
- budete umět zařadit do svých vyučovacích postupů zajímavá a užitečná cvičení, z nichž budou mít Vaši žáci radost i prospěch,
- budete se chtít tématu dále věnovat, prohloubíte svůj zájem o neverbální komunikaci, budete modifikovat vyzkoušená cvičení a vytvářet svá vlastní.

Klíčová slova kapitoly: neverbální komunikace, pozorování, vnímání sebe sama, navázání kontaktu, čtení, prezentace.

Průvodce studiem

Neverbální rovina komunikace představuje jedno z aktuálních témat didaktiky jazyka i mnoha dalších vzdělávacích programů – manažerských, sociálních, komunikačních. Téma je předmětem četných výzkumů a existuje k němu poměrně bohatá literatura. Odborníci často poukazují na potřebu integrovat téma do školního, zejména jazykového vyučování.

Naše kapitola začíná stručnou rekapitulací vybraných teoretických východisek, hlavně však obsahuje úlohy a cvičení, jichž může využít učitel jazyka při organizaci vyučování a jež může nabídnout také žákům – začátečníkům v jazyce mateřském, pokročilým v němčině.

Na pročetění této kapitoly budete potřebovat asi hodinu. Mnohem delší doba je však zapotřebí pro vyzkoušení a využití úloh a cvičení. Některé z nich je dobré provést opakovaně. S pomocí mnohých z nich lze zlepšovat vlastní neverbální vyjadřování dlouhodobě a trvale.

Úlohy a cvičení jsou uvedeny v němčině. Zadání pro učitele jsou označena „(L)“, zadání pro žáky a studenty „(S)“.

Zadání zatím nejsou běžnou součástí učebnic, jsou však potřebná a hodnotná mimo jiné také proto, že představují návody pro způsob činnosti. Jedná se tedy o příspěvky k modernímu způsobu činnostního učení cizímu jazyku – tzv. „learning by doing“.

Řadu zadání lze využít na začátku hodiny pro adaptaci na cizí jazyk, pro uvolnění, rozehrání nebo v průběhu hodiny pro zlepšení soustředění, pro nácvik partnerské spolupráce. Pro zadání, která je třeba kombinovat s textem, lze využít libovolný text v rámci plánovaného vyučovacího postupu.

Integrace neverbální roviny komunikace do vyučování není záležitost jednorázová, nýbrž dlouhodobá. Pořadí cvičení a úloh nemusí v žádném případě odpovídat naší systematizaci. Vždy je však třeba zvážit, kdy a proč vybraný postup zařadit do učiva, aby byl pro žáky schůdný a přínosný. Cílem je podpora verbálního projevu, a proto je dobré zařazovat vybraná cvičení již do práce se začátečníky. Pokyny jim budeme dávat zpočátku v mateřském jazyce. Pro pokročilejší žáky doporučujeme dvojjazyčné zadání kombinací poslechu a čtení (s pomocí meotaru nebo kopií).

S tématem jste jako studenti a začínající učitelé němčiny byli zcela jistě již konfrontováni. Rekapitulujme tedy jen stručně nejdůležitější systematické poznatky.

Z teorie znaku

Znak bývá definován jako něco, co na něco poukazuje, je rozlišitelné a má určitý význam. Množství znaků, jimiž jsme obklopeni, je nepřehledné. Jsou to například slova, obrazy, piktogramy, dopravní značky, barvy, zvukové systémy, pokyny vyjadřované pohybem těla.

V rámci neverbálních znaků se většinou rozlišuje mezi symboly, ikonami neboli nápodobami a indiciemi neboli náznaky.

- **Symboly** jsou znaky, jejichž význam vyplývá z dohody, a proto se jim učíme. Patří k nim například matematické znaky, dopravní značky typu „dej přednost“, posuňková řeč neslyšících, rituální pohyby hlavy, ruky, paže.
- **Ikony** zobrazují nebo napodobují. Patří k nim dopravní značky typu „padající kamení“, piktogramy na letišti, nápodobná gesta („zavři okno“), gestikulace při obtížném dorozumívání v cizím jazyce.
- **Indicie** jsou nezáměrné a často neuvědomělé znaky, jež jsou čitelné pro toho, kdo si jich všimá a kdo je dovede interpretovat (zrudnutí, držení těla, napětí ruky). Některé indicie lze kontrolovat.

Roviny neverbálního výrazu

Přechod mezi řečí verbální a neverbální je plynulý. Přechodovou oblast reprezentují citoslovce a hlas. Obě tyto oblasti těsně souvisejí s emocionalitou.

V neverbálním výrazu se rozlišují tři následující kategorie:

zvuková	tělesná	předmětná
zvuky doprovázející	viditelné	například
řeč	tělesné	oblečení,
a nezávislé na řeči	pohyby	postavení nábytku

V tělesné neverbální řeči se dále rozlišují tyto roviny:

- **Mimika** jako výraz nálad a pocitů signalizuje, zda chceme nebo nechceme navázat kontakt, zda rozumíme, souhlasíme nebo naopak pochybujeme.
- **Pohled, oči** reprezentují hnutí mysli, myšlenkové pochody. Z výrazu očí nejlépe poznáme, zda náš partner přemýšlí nebo sní, zda ho zajímá, co mu říkáme. Pohledem lze vyjádřit dominanci i podřízenost.
- I z malého **pohybu hlavy** lze poznat, že partner dává najevo opovržení, chlad nebo naopak zájem o to, co vidí a slyší.
- **Gestikulace** je úzce spojena s řečí. Zahrnuje gesta rytmizující, ukazovací a ilustrační, jež většinou směřují od těla ven, a dále gesta adaptační, jež jsou činěna bezděčně, pomáhají redukovat napětí mluvcího a směřují k tělu.

- **Pohybem paží** lze výstižně vyjádřit vstřícnost, otevřenost nebo naopak obranu, odvrácení se od partnera.
- Výzkum **prostorového chování** si všímá například vzdálenosti mezi lidmi a vyplývá z něj následující schematické rozlišení:
 - intimní vzdálenost: 0 – 40 cm;
 - osobní vzdálenost: 40 – 120 cm;
 - sociální vzdálenost: 1,2 – 3,5 m;
 - veřejná vzdálenost: 3,5 – 7–5 m.

Dva aspekty komunikace

Na závěr tohoto krátkého teoretického exkurzu si ještě připomeňme dvě známé teze Paula Watzlawicka:

- Nelze nekomunikovat. I když nic neříkáme, náš obličej, naše tělo zprostředkují výraz lhostejnosti, sklíčenosti, únavy nebo naopak radostného vzrušení, energie, optimismu, zájmu o druhého, solidarity.
- Komunikace má aspekt obsahový a aspekt vztahový. Pokud nerozumíme sdělení, přednášce, učební látce apod., je třeba se v první řadě ptát na povahu vztahového rámce komunikace, způsob interakce, možnost zpětné vazby. Až v druhé řadě má smysl řešit obtíže obsahu.

Dále se chceme zaměřit na možnosti uplatnění teoretických východisek při nácviku dovednosti pozorování, vnímání sebe sama, navázání kontaktu, čtení a prezentace v jazykovém vyučování.

5.1 Beobachtung

Man kann besser lernen, mit der eigenen Körpersprache bewusst umzugehen, wenn man mit der Fremdbeobachtung beginnt. Wie drücken die Menschen in unterschiedlichen Situationen ihre Emotionen, ihre Befindlichkeit aus? Welchen Gesamteindruck vermitteln sie? Was sagen ihre Augen, ihr Gesicht, ihre Arme, Hände, Beine?

1. Aufgabe – Interpretation von Körperhaltung und Kleidung (S)

Lesen Sie die Vorgaben und führen Sie sie nach Möglichkeit nonverbal vor.

Wie interpretieren Sie die folgenden nonverbalen Signale:

- Verschränken der Arme;
- Ausstrecken der Arme;
- Entblößung der Körperteile;
- unruhige Bewegung der Hände, Arme, Beine;
- Stemmen der Hände in die Hüften;
- Reiben der Hände;
- Ringen der Hände;
- Öffnung der Handflächen nach vorn und nach oben;
- Handrücken zeigt auf den Partner;
- Handfläche zeigen auf den Partner;
- Mit-dem-Finger-Zeigen;
- unterschiedliche Farben der Kleidung.

2. Aufgabe – Interpretation von Bildern, Fotos, Statuen (S)

Schlagen Sie in Einzel- oder in Paararbeit in Zeitungen, Zeitschriften, Ausstellungskatalogen nach und finden Sie dort Menschenbilder mit ausgeprägter Körpersprache. Befestigen Sie die Bilder an der Tafel oder an der Wand, beschreiben und interpretieren Sie sie gemeinsam.

3. Aufgabe – Menschen in Situationen (S)

Beobachten Sie ein paar Tage lang Menschen in unterschiedlichen Situationen – im Bus, im Theater, im Restaurant, im Supermarkt, auf der Straße. Finden Sie ein Beispiel des körpersprachlichen Ausdrucks, welches Ihnen interessant und/oder typisch vorkommt. Führen Sie das Beispiel in der Klasse vor. Die Zuschauer beschreiben und interpretieren ihren nonverbalen Ausdruck verbal.

4. Aufgabe – Spiegeln (S)

Bilden Sie Paare. Stellen Sie sich im Klassenraum so hin, dass Sie genug Platz für zwei haben und dass Sie sich gut sehen.

Ein Paarmitglied beginnt *langsam* seine Körperteile zu bewegen – das Gesicht, den Kopf, den Hals, die Schultern, den Oberkörper, die Arme, die Hände, die Beine. Sein Gegenüber spiegelt die Bewegungen – ahmt sie so nach, als ob er ein Spiegel wäre. Nach ungefähr einer Minute wechseln Sie sich ab.

Das Spiegeln kann thematisiert werden. So können zum Beispiel Charaktereigenschaften, emotionale Zustände, kommunikative Haltungen,

Tagesabläufe (Morgenhygiene, Mittagessen, Hobbybeschäftigungen) gespiegelt und anschließend verbal gedeutet werden.

Die Übung wird langsam durchgeführt.

5. Aufgabe – Interkulturelle Unterschiede (S)

Anerkennung wird symbolhaft durch Klatschen mit den Händen ausgedrückt, JA oder NEIN mit einer Kopfbewegung. Aber die Bulgaren zum Beispiel drücken JA und NEIN umgekehrt als wir aus.

Können Sie sich an weitere Beispiele der symbolischen Körpersprache (z.B. aus der Kindheit, dem Familienleben, dem Sport, der Öffentlichkeit, dem Gesellschaftsleben, der Kunstwelt, dem Studium, aus einigen Berufen...) oder an einige interkulturelle Unterschiede erinnern?

Führen Sie jeweils ein Beispiel vor. Die Zuschauer interpretieren ihren nonverbalen Ausdruck verbal.

6. Aufgabe – Zwei Sprecher (S)

Illustrative Gesten unterstützen die Mitteilungen des Sprechers: zeigen auf Gegenstände, bilden den Rhythmus der Sprache ab, stellen eine körperliche Aktion dar, veranschaulichen Ausmaße, Entfernungen, Richtungen.

Adaptive Gesten reduzieren die Spannung des Sprechers durch z.B. Kratzen am Ohr, Berühren der Nase, Legen der Hand auf die Stirn, Spielen mit dem Kugelschreiber, Entfernen des Fadens von der Hose usw.

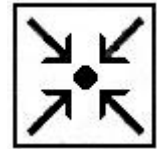
Üben und bereiten Sie in Paarbeit das Vortragen eines kurzen identischen Textes vor. Das erste Paarmitglied spielt einen geübten, ruhigen, souveränen Sprecher, der gut mit den illustrativen Gesten umgeht, das andere Paarmitglied spielt einen unsicheren, verspannten, unerfahrenen Sprecher, der extrem viele adaptive Gesten gebraucht.

5.2 Selbstwahrnehmung

Als erstes Training der Selbstwahrnehmung werden Übungen zur bewußten Atmung und zur Wahrnehmung des Körpers empfohlen. Die Selbstwahrnehmung stellt den ersten Schritt auf dem Weg zum optimalen Einsatz der Körpersprache dar.

1. Aufgabe – Atmung (S)

In regelmäßigen Atemübungen lernt der Schüler seinen Atem wahrzunehmen und ihn beim Sprechen effektiv einzusetzen. Bewusste Arbeit mit dem Atem schließt den Umgang mit der Körperentspannung und -anspannung, mit Aus- und Einatmung samt Pausen, mit Brust- und Bauchatmung mit ein.

- **Blütenduft.** Sie atmen ein und schnüffeln dabei mehrmals kurz. Stellen Sie sich vor, sie riechen an einer Blüte. Sie atmen sanft und lang aus. Wiederholen Sie die Übung.
- **Was für ein Geruch?** Sie rümpfen die Nase und empfinden Abscheu vor dem Geruch eines verräucherten Lokals oder eines verdorbenen Nahrungsmittels. Sie bewegen die Nase in alle möglichen Richtungen.
- **Nasenlöcher.** Sie verschließen das rechte Nasenloch mit dem Daumen der rechten Hand und atmen durch das linke Nasenloch langsam aus, halten den Atem an und atmen kräftig ein. Entfernen Sie den Daumen und legen Sie den Ringfinger auf das linke Nasenloch und atmen jetzt durch das rechte aus, dann ein. Mehrmals wiederholen.
- **Pffff.** Atmen Sie auf ein weiches und leichtes "pffff..." aus. Wie lange können Sie gelöst mit Hilfe dieser Konsonanten ausatmen? Lassen Sie das Einatmen durch die Nase von selbst kommen. Wiederholen Sie diese Übung mehrmals.
- **Ha.** Öffnen Sie Ihren Mund so, daß das Kinn locker bleibt. Halten Sie eine Handfläche etwa 20 cm vor dem Mund und atmen Sie leicht und gleichmäßig mit "ha" aus. Auf der Hand spüren Sie keinen Luftstrom, nur Feuchtigkeit und Wärme.
- **Summen.** Atmen Sie aus und vertiefen Sie das Ausatmen durch das Summen. Summen Sie mit geschlossenem Mund gleichmäßig auf den Konsonant "mmmm...". Im ganzen Körper spüren Sie Vibrationen. Sie lösen Spannungen und geben Ihnen ein Gefühl von Klarheit.
- **Bauch gegen die Wirbelsäule.** Atmen Sie ein und ziehen Sie dabei den Bauch fest ein. Sie wollen den Bauch gegen die Wirbelsäule drücken. Lassen Sie beim Ausatmen den Bauch herausschnellen. Wiederholen Sie diese Übung mehrere Male.
- **Spannung im Bauch.** Atmen Sie tief in den Bauch ein und spannen Sie dabei den Bauch an. Lassen Sie die Spannung im Bauch immer stärker werden. Sie haben das Gefühl, die Oberfläche besteht aus einer dicken

Betonplatte. Halten Sie die Spannung einige Sekunden aufrecht. Lassen Sie mit dem Ausatmen den Bauch gehen.

- **Bauchdecke rein und raus.** Lassen Sie aus Ihrem Bauch die Luft entweichen. Halten Sie jetzt den Atem an. Bewegen Sie die Bauchdecke rein und raus, zunächst langsam, dann immer schneller, bis Sie wieder atmen müssen. Lassen Sie die Luft ganz von selbst in den Bauchraum fließen.
- **Beine atmen mit.** Strecken Sie die Beine aus und bringen Sie sie beim Einatmen etwa 30 cm nach oben. Beim Ausatmen lassen Sie sie wieder auf den Boden sinken. Sehr langsam durchführen.
- **Luft im Körper.** Atmen Sie tief ein und halten Sie den Atem an. Lassen Sie keine Luft entweichen, solange es Ihnen möglich ist. Der Körper ist mit Luft angefüllt. Die Luft kann nicht heraus. Gönnen Sie sich ein langes entspanntes Ausatmen.
- **Gehen und Atmen.** Verbinden Sie beim Gehen Ihre Atmung mit Ihrer Bewegung. Atmen Sie auf drei bis zehn Schritte aus, legen Sie eine kurze Atempause ein und atmen Sie auf zwei oder drei Schritte ein. Überlassen Sie den Atemrhythmus dem Körper.
- **Ärger ausatmen.** Beim Ausatmen lassen Sie all das gehen, was für Sie ein Hindernis sein könnte. Atmen Sie jeden Ärger aus, jede Spannung, Unzufriedenheit. Atmen Sie regelmäßig aus und ein, konzentrieren Sie sich dabei auf Ihre Körpermitte. Das ist der ruhende Pol in Ihnen. Sie atmen aus und ein und gewinnen sich selbst dabei.
- **Ruhe einatmen.** Die folgende Übung können Sie in jeder beliebigen Position durchführen. Stellen Sie sich beim Einatmen vor, daß Sie all das in sich aufnehmen, was Sie sich wünschen und ersehnen. Sie atmen ein: Ruhe, Lebenskraft, Stärke, Mut, Zuversicht.
- **Wahrnehmung des Atems.** Überprüfen Sie am Anfang und am Ende jeder Übungssequenz kurz Ihren Atem. Ist Ihr Atem tiefer oder flacher geworden? Schneller oder langsamer? Regelmäßiger oder unregelmäßiger? Nehmen Sie das zur Kenntnis ohne Bewertung. Beziehen Sie bewußtes Atmen in Ihren Alltag ein. Wenn Sie sich verwirrt oder gehetzt fühlen, konzentrieren Sie sich kurz auf Ihre Atmung und versuchen Sie, Ruhe und Konzentration wiederzugewinnen.

2. Aufgabe – Baumübung (S)

Lesen Sie zuerst den folgenden Text:

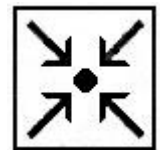
Wenn du stehst, bist du wie ein Baum.
Du wächst von innen.
Deine Füße, den Wurzeln gleich, ziehen Kraft aus der Erde.
Dein Körper, wie ein Stamm, ist perfekt ausgerichtet.
Dein Kopf, die Krone, öffnet sich zum Himmel.
Du ruhst in dir, das Universum in deinem Geist.

Meister Lam Kam Chuen

Stehen Sie jetzt auf, finden Sie für sich einen bequemen Stehplatz und versuchen Sie, wie ein Baum zu stehen – mit beiden ganzen Fußsohlen fest auf dem Boden – wie verwurzelt. Die Füße ungefähr in Schulterbreite, der Körper geradeaus. Strecken Sie langsam und konzentriert die Tailen- und die Halspartie. Stellen Sie sich vor, Ihr Kopf wird an einem Faden nach oben gezogen. Ziehen Sie die Schultern nach hinten, nach unten und auseinander. Zu dieser Körperaufstellung, die wir „Baum“ oder auch „Null-Punkt“ nennen können, kehren Sie während Ihres Auftritts (Referat, Powerpointpräsentation) immer wieder zurück.

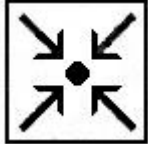
3. Aufgabe – Wie fühle ich mich? (S)

Wir gehen gedanklich und gefühlsmäßig den ganzen Körper durch und versuchen ihn mithilfe leichter Bewegungen zu lockern und zu entspannen.

- Mein Kopf – fühlt er sich warm oder kalt an?
- Mein Gehirn – gibt es viele Gedanken hier oder keine?
- Mein Atem – fließt er frei durch die Nase?
- Mein Kiefer – ist er frei?
- Mein Hinterkopf – gibt es da Spannungen, die sich entfernen lassen?
- Mein Nacken – ist er entspannt?
- Meine Schultern – sind sie frei beweglich?
- Meine Arme – sind sie müde oder kraftvoll?
- Meine Hände – sind sie kalt, warm, feucht oder trocken?
- Mein Rücken – gibt es hier Spannungen, die sich entfernen lassen?
- Mein Brustkorb – fließt der Atem leicht ein und aus?
- Mein Magen – ist er entspannt?
- Meine Hüften – sind sie entspannt? Fühlen sich die beiden Seiten gleich an?
- Meine Knie – sind sie locker?

- Meine Beine – sind sie müde oder kraftvoll?
- Meine Füße – sind sie kalt, warm, feucht oder trocken?
- Mein ganzer Körper – wie fühlt er sich an?
- Wie fühle ich mich? Zufrieden, traurig, ruhig, müde, energievoll...?

4. Aufgabe – Entspannung (S)

Versuchen Sie, den Körper langsam zu entspannen. Die einzelnen Körperteile werden zuerst angespannt, die Spannung wird dann kurz gehalten und anschließend wird sie gelöst.

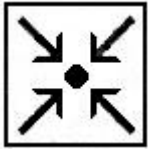
- Spannen Sie Ihre rechte Hand an, indem Sie eine Faust machen. Spüren Sie die Anspannung? Beim Ausatmen lassen Sie wieder los.
- Spannen Sie nun Ihren rechten Arm an, indem Sie ihn leicht anwinkeln. Fühlen Sie die Anspannung im Oberarm? Halten Sie die Spannung kurz und entspannen Sie wieder.
- Kommen wir nun zur rechten Hand/zum rechten Arm...
- Kommen wir nun zum Gesicht. Spannen Sie Ihre Stirn an, indem Sie die Augenbrauen leicht nach oben ziehen. Lassen Sie die Anspannung kurz wirken. Mit dem Ausatmen entspannen Sie wieder.
- Spannen Sie jetzt Ihre Augen an, indem Sie sie leicht zusammendrücken. Spüren Sie die Anspannung? Beim Ausatmen lassen Sie die Augenmuskeln locker werden.
- Pressen Sie nun leicht die Zähne zusammen. Halten Sie diese Spannung kurz. Nun entspannen Sie wieder.
- Pressen Sie nun die Zunge leicht an den Gaumen. Halten Sie die Spannung kurz. Und entspannen Sie wieder.
- Bewegen Sie nun Ihren Kopf leicht nach vorn. Bringen Sie Ihr Kinn in Richtung Brust. Spüren Sie die Anspannung? Beim nächsten Ausatmen entspannen Sie wieder.
- Spannen Sie nun Ihre Nackenmuskeln an, indem Sie Ihre Schultern nach oben ziehen. Fühlen Sie die Anspannung? Nun lassen Sie wieder los.
- Kommen wir nun zum Bauch. Spannen Sie Ihre Bauchmuskeln an. Spüren Sie die Anspannung? Nun entspannen Sie wieder.

- Spannen Sie jetzt Ihren Rücken an, indem Sie den Bauch nach vorne schieben. Fühlen Sie, wie sich die Rückenmuskeln anspannen? Beim nächsten Ausatmen lassen Sie wieder los.
- Spannen Sie nun Ihre Gesäßmuskulatur an. Spüren Sie die Anspannung? Nun wieder entspannen.
- Kommen wir nun zu den Beinen. Spannen Sie Ihren rechten Fuß an, indem Sie ihn leicht nach vorne beugen. Halten Sie die Spannung kurz. Und entspannen Sie wieder.
- Spannen Sie Ihre rechte Wade an, indem Sie Ihren Fuß leicht nach oben ziehen. Beim nächsten Ausatmen wieder entspannen.
- Spannen Sie nun Ihren rechten Oberschenkel an. Beim nächsten Ausatmen lassen Sie ihn wieder los.
- Kommen wir nun zum linken Bein...
- Kommen Sie nun aus der Entspannung zurück. Strecken Sie sich, wie morgens beim Aufstehen. Atmen Sie tief ein und aus. Öffnen Sie Ihre Augen. Sie sind ganz frisch.

5. Aufgabe – Das eigene Gleichgewicht (S)

- Stellen Sie sich normal hin („Baum“ bzw. „Null-Punkt“). Versuchen Sie das Gleichgewicht auch mit geschlossenen Augen zu halten. Und nun im Einbeinstand – zunächst mit offenen, dann mit geschlossenen Augen. Wechseln Sie die Beine. Und nun winkeln Sie das linke, dann das rechte Bein wie ein Storch nach vorne ab, schließen Sie die Augen und halten Sie das Gleichgewicht. Wiederholen Sie die Übung. Ist es besser gegangen? Welchem Umstand schreiben Sie es zu?
- Stehen Sie aufrecht („Baum“ bzw. „Null-Punkt“), schließen Sie die Augen und atmen Sie ruhig ein und aus. Strecken Sie die Arme seitlich aus und lassen Sie dann die beiden Zeigefinger über dem Kopf in Berührung kommen. Senken Sie die Arme. Nun führen Sie die Arme bei geschlossenen Augen vor dem Körper zusammen und berühren Sie beide Zeigefinger. Diesen Ablauf können Sie mit den Daumen, Mittel-, Ring-, Kleinfingern in Richtung Stirnmitte, Ohrläppchen, Kinn wiederholen.

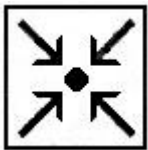

6. Aufgabe – Rücken an Rücken (S)

In den folgenden zwei Übungen werden didaktisch relevante körpersprachliche Kommunikationsstrategien ausprobiert und reflektiert.

Bilden Sie bitte Paare und setzen Sie sich dann so hin, dass Sie Ihren Partner nicht sehen können – entweder mit geschlossenen Augen oder Rücken an Rücken. Führen Sie jeweils ein kurzes Gespräch.

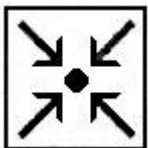
Sprechen Sie dann kurz darüber, wie sie sich gefühlt haben. Haben Sie den Anblick des Partners vermisst? Kam es zu keinen Hörstörungen? Haben Sie Gestikulation gebraucht?

7. Aufgabe – Nonverbale Rückmeldung (L+S)

Zwei Schüler werden hinter die Tür geschickt. Der Lehrer vereinbart mit der Klasse, dass er zuerst mit dem ersten, dann mit dem zweiten Schüler jeweils ein kurzes Prüfungsgespräch führt. Den ersten Schüler verstärkt er positiv – er lächelt, schaut dem Schüler in die Augen, nickt freundlich, stimmt ihm zu. Den zweiten Schüler verstärkt er überhaupt nicht, er schaut ihn bei den Antworten nicht an, macht ein ernsthaftes, gleichgültiges Gesicht.

Anschließend berichten die beiden Schüler über ihre Gefühle, die Zuschauer über ihre Eindrücke.

8. Aufgabe – Gefühle und Empfindungen (S)

Auch die letzten zwei Aufgaben zur Selbstwahrnehmung haben reflexiven Charakter.

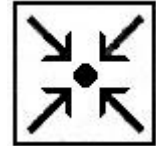
Erinnern Sie sich bitte an eine erlebte emotionell geladene Situation und konzipieren Sie in Paar- oder Einzelarbeit einen kurzen monologischen oder dialogischen Text, in dem Sie mindestens zwei Empfindungswörter benutzen. Lesen Sie dann Ihre kurzen Texte bzw. Textfragmente im Plenum vor. Vergessen Sie nicht, Ihre Stimme im Einklang mit der ausgedrückten Bedeutung zu modifizieren.

- ach, ah, hm (nach Situation unterschiedliche Bedeutung)
- au, aua, autsch (Schmerz)
- auweh, oje (Bedauern)
- äks, igitt, pfui (Ekel)
- ätsch (Schadenfreude)

- hm, nanu (Verwunderung)
- hurra, jippi, juchhe (Freude)
- uff (Erleichterung)

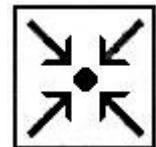
9. Aufgabe – Assoziationen zum Sitzkreis (L)

Gestalten Sie für eine bestimmte Unterrichtssequenz einen Sitzkreis. Lassen Sie Ihre Schüler noch vor der geplanten Arbeit ihre Befindlichkeit reflektieren und Assoziationen zu der Sitzanordnung „im Kreis“ bilden. Wie empfinden sie den Unterschied zu der frontalen Möbelaufstellung? Was alles ist anders geworden? Wie fühlen sie sich? Warum?

5.3 Kontaktaufnahme (L, S)

Immer, wenn Sie das erste Mal vor eine Klasse oder Gruppe treten, wenn Sie einen Vortrag halten, ein Referat präsentieren wollen, versuchen Sie in Ihrem Auftritt folgende Schritte zu integrieren, die für Ihr Wohlbefinden, aber auch für den guten Kontakt zu ihrer Adressatengruppe von Belang sind:

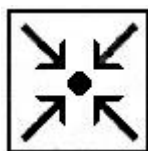
- Nehmen Sie passende Aufstellung ein (siehe oben die Baum- bzw. Null-Punkt-Übung) – möglichst im Abstand von 1,2–3,5 Metern.
- Kontrollieren Sie, ob Sie die ganze Gruppe im Blick haben. Investieren Sie ruhig ein paar Sekunden für den ersten Blickkontakt mit allen Teilnehmern.
- Während des Sprechens sehen Sie ruhig und konzentriert abwechselnd alle an. Vermeiden Sie dabei den so genannten Scheibenwischerblick ohne wirklichen Kontakt.
- Schauen Sie *nie* einen Teilnehmer zu lange oder zu intensiv an.
- Suchen Sie positiv eingestellte Teilnehmer. Diese Teilnehmer oder Teilnehmergruppen suchen Sie mit dem Blick immer wieder auf und von da aus gehen Sie immer wieder zur Kontaktaufnahme mit der ganzen Klasse über.
- Senden Sie Kontaktsignal „Lächeln“ aus und probieren Sie seine ansteckende Wirkung aus.

5.4 Vorlesen

Das im Fremdsprachenunterricht immer wieder geübte Vorlesen kann auf interessante und nützliche Art modifiziert werden.

In die obligatorischen Aussprache- und Intonationsübungen sollten zum Beispiel unbedingt ruhige langsame Deutlichkeitsübungen mit voluminöser Vokalbildung, konsonantischer Konturierung und mit bewusstem Umgang mit Pausen integriert werden.

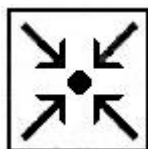
Darüber hinaus können viele weitere Übungen dazu verhelfen, dass das Vorlesen sowohl für den Vorleser als auch für das Publikum zu einer interessanten Begegnung wird.

1. Aufgabe – Nachrichtenstudio (S)

Die deutsche Sprache zeichnet sich im Vergleich zu der tschechischen Sprache durch eine ausgeprägtere Wort- und Satzbetonung bzw. Satzmelodie aus. Um uns für diesen Unterschied zu sensibilisieren, finden wir in einer beliebigen Internet-Zeitung (z. B. www.kleinezeitung.at/allgemein/video/index.do, www.focus.de/videos, <http://www.bild.de/BILD/video/startseite/video.html>) eine einfache Audio-Nachricht und hören uns diese mehrmals an. Den Text der Nachricht rekonstruieren wir schriftlich im Diktogloss-Verfahren (wiederholtes Anhören und schriftliches Festhalten). Wir lernen den Text originalgetreu vorzulesen. Im Unterricht werden dann die Nachrichten im „Nachrichtenstudio“ vorgelesen.

Bei eventuellen Dekodierungsschwierigkeiten ist es notwendig, dass der Schüler dem Lehrer nicht seine transkribierte Fassung, sondern die Audioaufnahme bringt. Für diese Aufgabe sind also ungefähr zwei Wochen einzuplanen – damit der Lehrer bei der Dekodierung helfen kann.

2. Aufgabe – Stimmführung (S)

Unsere nächste Leseübung wird im Stehkreis durchgeführt.

Jeder Schüler bekommt ein Kärtchen mit einem Satz und mit der Angabe der emotionellen Befindlichkeit (in Klammern), in der der Satz ausgesprochen wird. Der Satz ist unter Einsatz aller nonverbalen Mittel so vorzulesen, dass der

gesamte Ausdruck den Zuschauern/Zuhörern die Deutung der Befindlichkeit ermöglicht.

Das Repertoire der Befindlichkeiten kann zum Beispiel in Form des Tafelanschriebs im Voraus zur Verfügung gestellt werden:

Repertoire der Befindlichkeiten

ABLEHNUNG – ANGST – ÄRGER – BEGEISTERUNG – EKEL
 ENTTÄUSCHUNG – ERLEICHTERUNG – FREUDE
 GLEICHGÜLTIGKEIT – GLÜCK – INTERESSE – LANGEWEILE
 MITLEID – MÜDIGKEIT – NEUGIER – TRAUER – ÜBERRASCHUNG
 UNGEDULD – UNSICHERHEIT – VERWUNDERUNG – WUT
 ZERSTREUTHEIT – ZORN – ZUSTIMMUNG

24 Kärtchenvorgaben

Der Vorschlag ist unfair.	Das ist aber gefährlich.	Warum hast du dem Chef etwas Anderes gesagt als mir?
(ABLEHNUNG)	(ANGST)	(ÄRGER)

Das ist ein toller Plan.	Insekten und Käfer essen? Nein!	Na ja, versprochen hat er das, aber dann hat er sein Wort gebrochen.
(BEGEISTERUNG)	(EKEL)	(ENTTÄUSCHUNG)
Du hast die ganze	Ich wurde zum	Seine Ausreden

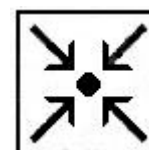
Wäsche gebügelt? Das ist aber toll.	Studium aufgenommen.	interessieren mich nicht mehr.
(ERLEICHTERUNG)	(FREUDE)	(GLEICHGÜLTIGKEIT)
Ich habe eine interessante und wirklich gut bezahlte Stelle bekommen.	Und kennst du Bedingungen für dieses tolle Stipendium?	Zuerst wollte ich nicht zum Schilaufen mitfahren. Und jetzt bin ich hier allein.
(GLÜCK)	(INTERESSE)	(LANGeweile)
Das ist etwas ganz Wichtiges. Das müssen wir anpacken.	Du hast wieder verschlafen und den Termin verpasst? Ach du Arme...	Was ist los mit mir;? Hat mich vielleicht dieser Grippe-Virus erwischt?
(ZUSTIMMUNG)	(MITLEID)	(MÜDIGKEIT)

Dass gerade er in der Bewerbung gewonnen hat... Wie konnte es nur dazu kommen?	Stell dir vor, mein Nachbar ist an den Folgen seiner Verletzung gestorben.	Eva hat sich von Peter getrennt? Was du nicht sagst. Sie waren doch das Paar des Jahres!
(NEUGIER)	(TRAUER)	(ÜBERRASCHUNG)
Komm, komm, wir packen die Geschenke aus.	Der eine sagt dies, der andere jenes. Und was stimmt jetzt?	So viele Punkte im Test? Er gehört ja zu den Schwächsten.

(UNGEDULD)	(UNSICHERHEIT)	(VERWUNDERUNG)
<p>Was sagst du? Das ist eine gemeine Beleidigung!</p>	<p>Entschuldige. Ich habe jetzt so viele Sorgen.</p>	<p>So. Ich habe festgestellt, dass er wieder gelogen hat.</p>
(WUT)	(ZERSTREUTHEIT)	(ZORN)

3. Aufgabe – Publikumsorientiertes Vorlesen

Das publikumsorientierte Vorlesen gründet auf einer guten Textkenntnis und kann eine Vorstufe zum Auswendig-Sprechen werden. Diese Lesetechnik, auch „Read-and-look-up“ genannt, wird folgendermaßen geübt:

„Dabei liegt der zu lernende Text dem Schüler schriftlich vor und er versucht, bei nur sehr kurzem Hinschauen kleine Abschnitte ganzheitlich zu erfassen und dann ‚auswendig‘ wiederzugeben. Mehrmaliges Wiederholen dieser Technik an einem Text führt zur Reproduktion des Gelernten.“ (Rampillon 1996: 96)

Diese Technik sollte unseres Erachtens von dem allerersten Anfang des Fremdsprachenunterrichts an, beginnend mit sehr kurzen Texten, trainiert werden. Die publikumsorientierte, relativ langsame Art des Vorlesens wird vom Publikum als sehr angenehm empfunden. Zu der guten Wirkung tragen unter anderem die Pausen bei, die der Vorleser machen muss.

Sehr wichtig für den Vorleser ist die Vorbereitungsphase. Er liest den Text mit Bleistift in der Hand mehrmals durch und markiert sinnvolle Abschnitte, die er durch ein kurzes Hinschauen erfassen und mit dem Blick auf das Publikum sprechen kann. Diese Abschnitte können am Anfang kürzer, später länger sein und mit der Modifikation der Länge des auf einmal zu erfassenden Textes wird zugleich mit Betonung und Intonation gearbeitet.

Der Vorleser sollte seinen Leseauftritt mehrmals laut trainieren. Dabei stellt er sich zu Hause vor dem Spiegel sein Publikum vor und übt auch die Distribution des Augenkontakts so, dass er bei den gesprochenen Segmenten nach und nach alle Zuhörer mit seinem Blick erreicht.

Diese Übung ist ziemlich komplex und deshalb sollte sie zum ersten Mal mit einem kurzen Text ausprobiert und mehrmals wiederholt werden. Der Lehrer sollte sich den Schülern vor deren erstem Trainingsversuch als Modell zur Verfügung stellen und dann jeden kleinen Erfolg und Fortschritt loben. Erfahrungsgemäß können auch diejenigen Schüler diese Übung bewältigen, die beim ersten Versuch stark irritiert sind.

4. Aufgabe – Wie klingt meine Stimme? (S)

Im Rahmen des lauten Vorlesens sind Übungen hilfreich und nützlich, in denen die Schüler ihre Aufmerksamkeit auf den Stimmansatz, die Stimmresonanz, das Sprechen in die Maske und auf die Stimmprojektion richten.

- Die Schüler lesen ein Stück Text vor und variieren dabei ihren Stimmansatz. Wo überall kann meine Stimme sitzen? Ganz tief in der Brust, im Hals, in der Nase oder ganz vorn im Mund...
- Vor dem lauten Lesen werden das Gesicht und die Artikulationsmuskeln gelockert. Wir machen gemeinsam zwölf folgende Gesichter:
 - wir heben die Augenbrauen an, dann jede Seite einzeln;
 - wir falten die Stirn;
 - wir kneifen die Augen zu: beide auf einmal, dann jedes einzeln;
 - wir machen ein fürchterlich düsteres Gesicht;
 - mit vorgehaltener Hand gähnen wir kräftig und ausgiebig;
 - wir bewegen mit dem Unterkiefer in beide Seiten;
 - wir kauen an einem riesengroßen Kaugummi;
 - wir versuchen die ganze Mundhöhle langsam mit der Zunge zu massieren;
 - wir falten die Nase;
 - wir spitzen den Mund;
 - wir dehnen die Lippen abwechselnd waagrecht und senkrecht;
 - wir fletschen die Zähne;
 - wir schließen die Augen und atmen einige Male aus und ein.
- Lesen Sie ein Stück Text vor und versuchen Sie dabei abwechselnd die Brustresonanz (typisch für Sprechstimme) und die Kopfesonanz (typisch für Singstimme), dann die Kombination der beiden zu erreichen.

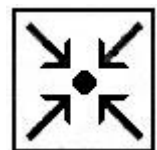
- Versuchen Sie durch Veränderungen in der Lippen-, Zungen- und Kehlenstellung, im Stimmansatz und in der Ausnutzung der körperlichen Resonanzräume eine bestimmte Flexibilität im Registerwechsel zu erreichen. Können Sie eine fremde Stimme nachahmen?
- Lesen Sie einen kurzen Text und stellen Sie sich dabei vor, ihre Zuhörer sind aufgeregt und brauchen Beruhigung, sie sind müde und brauchen Mobilisierung, sie sind ehrenvolle Persönlichkeiten, sie sind kleine Kinder...
- Stimmen 1 – NOMEN OMEN. Bilden Sie mithilfe der folgenden Verben kurze Sätze. Sprechen Sie die Sätze mit solcher Emotionalität aus, die mit der Bedeutung der Verben korrespondiert. (Zum Beispiel „Er bedroht mich.“ wird anders ausgesprochen als „Lass dich umarmen.“)

jdn. bedrohen – stottern – streicheln – befehlen – küssen – zögern – Angst haben – zittern – umarmen – sich ärgern – lieben – hassen – sich ekeln – trösten – hoffen – sich sehnen – wütend sein – ungeduldig sein – fest überzeugt sein – sich's bequem machen – es nicht aushalten können – Gäste begrüßen – verschwinden müssen – Kräfte sammeln – unsicher sein – es eilig haben – sich auf etwas freuen – sich konzentrieren – jdn. warnen – freundlich sein

- Stimmen 2 – STEIGERUNGEN. Wählen Sie eine der unten angeführten Steigerungen. Lesen Sie dann eine Gedichtstrophe vor und realisieren Sie die gewählte Steigerung.
 - leise – halblaut – normal laut – sehr laut – mobilisierend – schreiend...
 - neutral – sachlich – genau – mechanisch – „Maschine“...
 - souverän – direktiv – überheblich – verächtlich – aggressiv...
 - nachdenklich – skeptisch – pessimistisch – traurig – tragisch...
 - sicher – zuversichtlich – optimistisch – heiter – glücklich...
 - nett – spielerisch – zärtlich – süß – einschmeichelnd – verführerisch...
 - ruhig – fest – resolut – selbstsicher – herrschsüchtig – prophezeiend...
 - kreischend – zischend – höhnisch – hohl...
- Lesen Sie ein Stück Text vor und versuchen Sie dabei Ihre optimale Stimme zu finden.

5. Aufgabe – Ein kleines Sprechkonzert (S)

Zu einem kurzen Text (Gedicht) bekommen die Schüler ein Repertoire von Elementen, die sie in Kleingruppenarbeit nach ihrem eigenen Ermessen auswählen, variieren und in die Textpräsentation einbauen. Es handelt sich um Lautstärke, Tonhöhe, Tempo, Stimmfarbe bzw. Emotionalität, Sprecheranzahl,

Rhythmus, Staffellesen (Satz oder Syntagma wird von mehreren Sprechern reihum gesprochen – mit kohärenter Betonung und Intonation), Cloze-Lesen (ausgewählte Textstellen werden von einem anderen Sprecher oder Sprechergruppe gelesen) und Kanonlesen, Welle, Echo, einfache Klangeffekte (z.B. Klatschen, Schnipsen, Stampfen, Klopfen, Pfeifen, Brummen, Zischen).

5.5 Präsentation (S)

Während der Präsentation eines 5–20 Minuten langen Referats bringen Sie sicherlich viel davon zur Geltung, was wir bis jetzt besprochen und ausprobiert haben. Die Präsentation ist allerdings eine komplexe Leistung, die kaum mehr ohne Medieneinsatz stattfindet und in der es selbstverständlich auch auf die inhaltlich-formalen Elemente ankommt. Deshalb schließen wir unsere Überlegungen ab mit einigen wichtigen Selbst-Fragen zur Vorbereitung und Durchführung der Präsentation und mit den letzten Tipps zu der nonverbalen Ebene des Ausdrucks.

Selbst-Fragen während der Vorbereitung der Präsentation

- Was will ich sagen? Wie kann ich das in einem Satz ausdrücken?
- Wie fange ich an? Wie erwecke ich die Aufmerksamkeit? Wie motiviere ich mein Publikum zum Zuhören? Durch welche Alltagserfahrungen, Argumente, Bilder bringe ich meinen Zuhörern die Relevanz des Themas nahe?
- Wie schließe ich meine Präsentation ab? Mit einer kurzen Zusammenfassung? Mit einer Prognose, einem weiterführenden Ausblick? Mit dem Dank für die Aufmerksamkeit?
- Was ist das Ziel meines Vortrags? Will ich meine Beobachtungen, Einstellungen, neue interessante Informationen vermitteln? Will ich meine Zuhörer unterhalten? Will ich sie von etwas überzeugen? Will ich für ein Engagement werben?
- Wie mache ich meine Zuhörer mit dem Verlauf meines Referats bekannt (z. B.: mein Referat besteht aus fünf Teilen; ich will zuerst..., dann..., dann..., dann und am Ende...).
- Habe ich das Vorlesen mehrmals laut ausprobiert? Habe ich in meinem Text die Betonungen und den Atemrhythmus markiert?.

Tipps für die Präsentation

- Ich sollte sowohl kompetent und überzeugend als auch freundlich und verständlich wirken.
- Auf die Kontaktanknüpfung kommt es an: Erster Blick auf die Zuhörer, Gruß, Anrede, deutliche und langsame Ankündigung des Themas.
- Während des Referats sind kleine Dialoge mit den Zuhörern, Bitten um Mitdenken, um Hilfe, um Rückmeldungen zur Verständlichkeit, Bekanntheit etc. zu empfehlen.
- Das Wichtigste sollte immer wieder hervorgehoben werden.
- Zeitüberschreitung ist tödlich. Gute Zeitplanung erfordert wiederholtes Ausprobieren des Referats. Die Dauer der einzelnen Schritte (Manipulation mit Technik, Verteilen der Kopien) ist im Voraus einzuschätzen. Für den Notfall sind weglassbare Elemente einzuplanen.
- Der Auftritt beginnt mit dem Gang zur „Bühne“.
- Der Auftritt endet, wenn RednerIn zurück am Platz ist.
- Wenig Medien verlangen eine hervorragende Redner-Leistung, aber zu viele Medien überfordern die Zuhörer.
- Für eine Powerpoint-Folie sind mindestens 2 Minuten einzurechnen.
- Im Mittelpunkt steht RednerIn, nicht Medien.
- Die Inhaltsvermittlung erfolgt auf möglichst vielen Kanälen. Etwas überraschend mögen die Forschungsergebnisse sein, nach denen es auf die Kombination und auf das Zusammenwirken von mehreren sinnlichen Wahrnehmungen ankommt. Was davon, was wir sehen, hören, riechen, mental verarbeiten, wird wirklich behalten?
 - Sehen = 50 %.
 - Hören = 30 %.
 - Riechen = 10 %.
 - Wahrnehmung des Inhalts = 10 %.

Folgende nonverbale Botschaften sind wichtig:

- Ruhige entspannte Haltung (vgl. oben „Baum“, „Null-Punkt“).
- Abwechselnder Blickkontakt mit allen Zuhörern.
- Beobachtung des Publikums und Reaktion auf eventuelle Unsicherheit, Müdigkeit, Überforderung der Zuhörer.
- Immer wieder Rückkehr in den eigenen Nullpunkt.
- Offene Körperhaltung.
- Bewusste Pausen.

In der Aufgabe 6 im Kapitel 5.1 (Beobachtung) haben wir bereits mit Gesten experimentiert. Schon während der Vorbereitung der Präsentation sollten wir an die gestische Komponente denken und vor dem Spiegel ausprobieren:

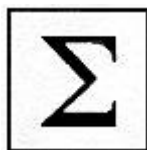
- wie wir unsere Rede gestisch begleiten;
- wo und wie wir Gesten entstehen lassen;
- an welchen Stellen wir mit Gesten hinweisen, illustrieren, rhythmisieren;
- wie wir die Gesten halten können;
- ob wir die die Gesten sinnvoll (nicht übertrieben) vergrößern können;
- wie wir mit eigenem Blick auf die Geste verweisen;
- wie wir Schleudergestik vermeiden.

In den Aufgaben 1 und 4 im Kapitel 5.4 haben wir uns mit den Schwierigkeiten der Betonung bzw. Führung der Satzmelodie und der Findung der eigenen Stimme beschäftigt. Auch im Rahmen unserer Präsentation versuchen wir:

- die eigene Stimme zu finden;
- die Stimmmelodie zu gestalten;
- auf den Punkt zu sprechen – Wichtiges hervorzuheben, an ausgewählten Stellen das Sprechtempo zu verlangsamen;
- artikulatorische Klarheit in der Gesichtsmaske (im gesamten Kopffresonanzraum) zu erreichen;
- Resonanz auch in Brust, Bauch, Becken zu erreichen.

Nach Abschluss der Präsentation werden folgende Sprechhandlungen empfohlen:

- Zur Diskussion einladen, um Fragen bitten.
- Diskussion kontrollieren – keine Dialoge zulassen.
- Unangenehme Fragen wiederholen und verallgemeinern.
- Lieber Unwissenheit zugeben als falsche Antworten geben.
- Bei schwierigen Fragen Gespräch nach dem Vortrag anbieten.

Shrnutí

- Neverbální výraz – ať už špatný nebo dobrý – tvoří nedílnou součást verbálního řečového projevu.
- Slova textu a jejich realizace v řeči stojí v podobném vzájemném poměru jako noty na strážce a jejich realizace dle interpretačních představ

skladatele nebo interpreta. Interpretace notového záznamu je obdobou neverbální interpretace textu.

- Když promlouváme k posluchačům, divákům, žákům, kolegům, můžeme prostřednictvím neverbálního výrazu učinit svůj projev příjemnějším, strukturovanějším, přehlednějším, zajímavějším, působivějším, zapamatovatelnějším.
- Integrujeme-li do vyučování jazyka nácvik neverbální roviny komunikace, spojujeme učení se jazyku a učení se optimálnímu a efektivnímu vystupování.
- Neverbální rovina komunikace zahrnuje symboly, ikony a indicie.
- Řeč těla lze za účelem jejího lepšího vnímání a nácviku rozdělit na mimiku, pohled, pohyb hlavy, gestikulaci, pohyb paží a rukou, pohyb v prostoru.

Kontrolní otázky a úkoly:

1. Který z uvedených úkolů Vás zaujal? Který považujete za podnětný a užitečný pro sebe, který pro své žáky?
2. Který úkol jste již vyzkoušeli ve svém vyučování? Jaké reakce žáků jste zaznamenali?
3. Nezapomněli jste na následnou společnou reflexi s žáky?
4. Který úkol považujete za příliš obtížný? Proč?
5. Vytvořte si prosím svou vlastní bilanci, v níž vyhodnotíte obtížnost, atraktivitu a celkový smysl jednotlivých cvičení a úloh – samozřejmě nejen ze svého hlediska, ale i z pohledu žáků.

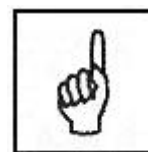

K zapamatování:

Nelze nekomunikovat.

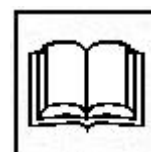
Neverbální rovina komunikace je stále přítomna – v řeči i v mlčení.

Integrací neverbální roviny komunikace do jazykového vyučování učiníme vyučování a učení přitažlivějším, komplexnějším, efektivnějším.

Literatura:

- CHI KUNG. *Zhan Zhuan*. [online]. © 2009 [cit. 2009-07-18]. <http://www.chi-kung.org/zhan_zhuang.html>.

- FLOTTMANN, H.; GRYGIER, H.; HILGERS, U.; TRENNER, B. Wahrnehmung, Kommunikation und Konfliktmanagement. *Heterogenität und Klassenmanagement. Handbuch*. Bielefeld: EU-TIPP, 2009.
- KRČMOVÁ, Marie. *Fonetika a fonologie*. [online]. © 2008 [cit. 2009-07-19]. <<http://is.muni.cz/do/1499/el/estud/ff/js08/fonetika/ucebnice/index.html>>.
- PROGRESSIVE MUSKELENTSPANNUNG. [online]. © 2007 [cit. 2009-07-17]. <<http://www.progressivemuskelentspannung.com/>>.
- SCHOBER, O. *Körpersprache – Schlüssel zum Verhalten. Bedeutung und Nutzen der Körpersprache im Alltag*. München: Wilhelm Heyne, 1990.
- WATZLAWICK, P.; BEAVIN, J. H.; JACKSON, D. D. Menschliche Kommunikation. *Menschliche Kommunikation. Formen, Störungen, Paradoxien*. Bern: Hueber, 1969.
- ZAJÍCOVÁ, P.; NANGONOVÁ, S., PAVLISKOVÁ, J. Dechová cvičení ve vyučování cizímu jazyku. *Cizí jazyky*, 42, 3–4, 1998, s. 52–55.
- ZAJÍCOVÁ, P. *Text und Textverstehen im Unterricht DaF*. Ostrava: OU, 1999.